

**Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»**

СТРАЖНИКОВА ІННА ВАСИЛІВНА

**ВИКОРИСТАННЯ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ІСТОРИКО-
ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ
ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Методичні рекомендації

Івано-Франківськ
2015

ББК 74в04
УДК 37.018.4
С 73

Стражнікова І.В. Використання в сучасній освіті історико-педагогічного досвіду в контексті досліджень Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: методичні рекомендації / І.В.Стражнікова. – Івано-Франківськ: НАІР, 2015. – 72 с.

Рецензенти:

І.М.Шоробура - доктор педагогічних наук, професор, ректор Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Ю.А. Щербяк - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет).

Дане видання рекомендується для студентів вищих навчальних закладів різного рівня акредитації, викладачів, аспірантів, науковців, допоможе при визначенні тем наукових розвідок, написанні рефератів з курсів «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи педагогічних досліджень», при проведенні занять з різноманітних спецкурсів, у роботі проблемних груп.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Педагогічного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
(Протокол № 5 від 29 січня 2015 р.)

©Стражнікова І.В., 2015 р.

ПЕРЕДМОВА

Об'єктивне історіографічне дослідження є актуальним, оскільки має відповідати на складні й суперечливі питання історіографічного процесу. Історична наука у зв'язку з іншими дисциплінами виконує важливі пізнавальну, культурно-просвітницьку та інформаційну функції, адже вона формує не лише власний інтелектуальний простір, а й суспільну свідомість через актуалізацію тих чи інших подій в історії, тому зростає її генеруюча роль і водночас громадянська відповідальність істориків. Історіографія також пов'язана з важливими ідентифікаційною та експертною функціями, оскільки шляхом вивчення джерел ідентифікує саму історичну науку, виокремлює її серед інших дисциплін, виявляє закономірності внутрішнього розвитку, специфіку наукової інтерпретації минулого, концентрує та адаптує інформаційний потік. У цьому виявляється її прикладний характер, адже історіографія, використовуючи різноманітні методи пізнання, покликана виявити теоретичний рівень, методологічні новації та проблемно-тематичні пріоритети сучасних історичних праць. Абсолютна більшість статейних публікацій, в яких розглядається стан дослідженості різних конкретно-педагогічних проблем, дублюють матеріали вступних розділів дисертаційних праць. Це черговий раз засвідчує, що історіографія ще стала системно й цілеспрямовано формуватися як самостійна, самодостатня галузь історико-педагогічної науки.

Без вагомих історіографічних досліджень неможливо уявити процес розвитку історико-педагогічних знань, знайти у ньому прогалини й визначити перспективи подальшої праці, розкрити спадкоємність і нерозривний зв'язок поколінь. Дана тенденція яскраво проявляється у історико-педагогічних дослідженнях з тематикою регіоналізації, які розглядають специфіку, особливості, закономірності становлення й розвитку освіти та навчання певного регіону України.

В об'єктивному аналізі історико-педагогічних досліджень, зокрема Західного регіону України є необхідні передумови: накопичений багатий фактичний матеріал, можливість неупередженого, максимально об'єктивного висвітлення історії розвитку педагогічної науки регіону. У цьому контексті слід відзначити наукові дослідження Д. Герцюка, Б. Гречина, Т. Завгородньої, Н. Сабат, Б. Ступарика та ін., присвячені внеску західноукраїнських педагогів у розвиток теорії та практики навчання й виховання, змісту освіти, вдосконалення методики викладання окремих навчальних дисциплін (О. Барвінський, П. Біланюк, А. Домбровський, Я. Кузьмів, І. Ющишин та ін.). Роль в організації українського шкільництва в діаспорі відображено у наукових дослідженнях Г. Білавич, Ю. Калічака, Р. Кіри, С. Романюк, І. Руснака та ін.

Однак як цілісне, системне утворення, специфічна сфера людської діяльності і сума набутих знань педагогічна наука, її розвиток в дослідженнях науковців Західного регіону України ще не були об'єктом спеціального вивчення. Тому одним зі важливих підходів для нашого дослідження став проблемно-тематичний, який уможливив класифікацію матеріалу за темами і проблемами в галузі педагогіки та його представлення у певній логічній системі.

Джерельна база дослідження проблеми історіографії розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття як основа для проведення наукового пошуку в різних галузях знань

Жодна наука не може розвиватися без аналізу свого минулого, оцінки й систематичного перегляду накопиченої системи знань. Це стосується не тільки педагогіки, коли в результаті історико-педагогічних досліджень одержуємо цікаві факти розвитку її різних галузей, системи освіти, теорії та практики навчання й виховання, розв'язання проблем управління закладами освіти в різні історичні періоди, але й інших наук.

Саме історія будь-якої науки, покликана розкривати механізм її руху, здійснювати раціональну реконструкцію історичного перетворення галузевих знань, сприяти піднесенню теоретичного рівня сучасної науки, створювати передумови для адекватної оцінки масштабів і значення їх досягнень. У підходах до оцінки розвитку української науки слід враховувати й регіональний компонент, що полягає у висвітленні основних загальних тенденцій за допомогою регіонального фактажу та матеріалу. До середини 1990-х років майже не було спроб дослідників узагальнити досягнення української науки, зокрема Західного регіону України.

Сьогодні у вітчизняній науці відбувається перегляд усталених поглядів, трансформація методологічних засад, пошук нових концепцій.

Вивчаючи різні теорії, тлумачення подій і явищ історичного процесу, історіографія, більш ніж інші дисципліни, порушує методологічні питання (про позиції авторів щодо визначення проблеми, змісту, структури, методів того чи іншого дослідження), глибиною розробки яких значною мірою визначається й загальний рівень розвитку науки.¹ Отже розвиток історії науки значною мірою зумовлений успіхами в розробці історіографії.

Без вагомих історіографічних досліджень неможливо уявити процес розвитку конкретної галузі знань, знайти у ньому прогалини й визначити перспективи подальшої праці, розкрити спадкоємність і нерозривний зв'язок поколінь. Це стосується і розвитку різних галузей науки саме Західного регіону України в досліджуваний період.

Досліджуючи історико-педагогічну проблему - внесок досліджень Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття, автор ставив за мету не тільки простежити тенденції розвитку педагогічної науки серед інших наук, виявити в кількісному еквіваленті дослідження кожної з них,

---

¹ Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н.М.Гупан. – К., 2000. – С. 6.

а, в першу чергу, розширити джерельну базу для наукових досліджень різних галузей науки регіону.

Підтвердженням цієї думки є зібрана та узагальнена автором джерельна база за галузями, яка знайшла відображення у виданому ним алфавітно-бібліографічному покажчику «Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття».

У цьому виданні зібрано відомості про дисертаційні дослідження всіх сфер суспільної практики означеного регіону України – економіка, політика, наука, мистецтво, література, підприємництво, архітектура, які виокремлено у відповідні розділи. У розділі «Питання історіографії Західного регіону України у публікаціях і дисертаційних дослідженнях» для відтворення розвитку даного напрямку поряд з дисертаційними дослідженнями подано і публікації вітчизняних авторів (всього 15 робіт, що складає 1,48% від загальної кількості виявлених напрацювань). Найбільше досліджень виявлено з питань історико-політичного розвитку регіону (313 джерел, що складає 30,93%. Друге місце займають роботи з питань природознавчого циклу – відповідно 212 (20,95%), наукові розвідки з історико-педагогічних питань – 190 (18,77%), окремо нами виділені проблеми виховання – 82 (8,1%), проблеми мистецтвознавства розглядаються у 62 дослідженнях (6,13%) тощо.

Отже, складений алфавітно-бібліографічний покажчик є певним внеском у систематизацію наукових досліджень з різних галузей знань Західного регіону України означеного періоду, а ознайомлення з його змістом є корисним для науковців і всіх, хто цікавиться проблемами даного регіону в різних галузях знань.

Таким чином, важливим шляхом реалізації основних положень, висновків дослідження проблеми внеску в педагогічну науку досліджень Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття є можливість використання запропонованої джерельної бази дослідниками різних галузей наук, які вивчають проблеми західноукраїнського регіону.

Основні тенденції історико-педагогічних досліджень Західного регіону України в другій половині ХХ – початку ХХІ століття та рекомендації щодо їх вдосконалення

У сучасній українській педагогіці відбувається перегляд усталених поглядів щодо трансформації методологічних засад, здійснення раціональної реконструкції історичного перетворення педагогічного знання, піднесення теоретичного рівня сучасної педагогіки. У підходах до оцінки розвитку української педагогіки слід враховувати й регіональний компонент, що полягає

у висвітленні основних загальних тенденцій за допомогою регіонального фактажу та матеріалу.

Під час дослідження проблеми «Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина XX – початок XXI століття)» нами виявлені як позитивні тенденції таких досліджень, так і негативні. Основними позитивними тенденціями визначені:

1. Розгляд проблем розвитку теорії і практики навчання в окремих західноукраїнських регіонах із середини 1990-х рр. відбувається у контексті освітніх систем європейських держав XIX – першої половини XX ст.

2. Посилилася увага на початку XXI ст. до вивчення в історичній ретроспективі проблеми використання художньо-літературної спадщини у навчально-виховному процесі різних типів освітніх закладів.

3. Спостерігається суцільна уніфікація змісту навчання в загальноосвітній школі Західного регіону України за радянської доби попри збереження певних особливостей, зокрема у плані нагромадження цікавого педагогічного досвіду.

4. Змістова структура сучасних праць з історії загальноосвітніх закладів змінилася: навчально-дидактична спрямованість відходить на задній план, натомість вони набувають історико-краєзнавчо-мемуарного характеру, наслідуючи зразки видань першої третини XX ст. та українського зарубіжжя.

5. Важливу базу для сучасних досліджень музичної освіти становить науковий доробок з проблем національної музичної системи освіти на західноукраїнських землях у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. Водночас у більшості випадків поняття «музична освіта» та «музичне виховання» у змістовому відношенні, як правило, не розрізняються, тож пов'язані з ними процеси з формування знань, навичок, естетичних смаків здебільшого подаються в одному контексті.

6. У висвітленні історичної ретроспективи освітніх та виховних процесів на Буковині, Волині, Закарпатті починає домінувати поліетнічний підхід, який враховує освітні детермінанти усіх етногруп цих регіонів, тоді, як серед дослідників Галичини продовжує домінувати україноцентричний підхід.

7. Дослідження дидактичних компонентів музичної освіти розглядаються на загальноєвропейському тлі та пов'язуються з впливами Наддніпрянщини.

8. Дослідники узагальнюють діяльність різнотипних музичних навчальних закладів й дають оцінки рівня знань, умінь, навичок їхніх вихованців, які давалися фахівцям на основі публічних виступів, а зміст, форми і методи музичної освіти і виховання розкривають як окреме питання або у контексті аналізу творчої та педагогічної діяльності місцевих композиторів, праці громадських товариств, розвитку концертного життя і фольклористики.

9. Становлення музично-освітньої діяльності західноукраїнських композиторів у другій половині XIX ст., які забезпечили формування теоретичних основ національної музичної освіти та реалізували їх у своїй практичній діяльності, розгорталось на тлі національно-культурного відродження.

10. Збагаченню змісту, форм, методів і науково-методичних засобів навчально-виховного процесу музичних освітніх закладів сприяло відстеження еволюції праці композиторів від фрагментарного просвітництва до системної організації різних форм музичного виховання.

11. Творення прогресивних методичних засад навчання музики і музичного виховання відбувалося на загальноєвропейському тлі й детермінувалося впливами національно-культурного відродження.

12. Спільною рисою музикологічних студій є зосередженість уваги дослідників на ролі композиторів регіону у професійній підготовці музикантів та музично-педагогічній роботі.

13. Основна маса досліджень про музичну освіту і виховання на західноукраїнських землях у другій половині XIX – 30-х рр. XX ст. обертається навколо діяльності громадських інституцій.

14. На основі оригінальності виконавської інтерпретації, застосовуючи широкий арсенал педагогічних принципів і підходів до добору навчального й концертного репертуару формувалися музично-педагогічні школи.

15. Структура художньої освіти (образотворчий та декоративно-ужитковий/прикладний характер) у наукових дослідженнях розглядається як у єдиному, так й окремому змістових ракурсах. Труднощі вивчення історіографії даної проблеми зумовлені її міждисциплінарним характером.

16. Розкриття у регіональному та історико-ретроспективному вимірах основних організаційно-педагогічних засад художньої освіти Західного регіону України у наукових рефлексіях поєднує західноєвропейські та етнокультурні традиції, загальнолюдські та національні цінності.

17. Тенденція розгляду освітньо-виховних процесів знайшла прояв у зміні поглядів на детермінування розвитку теорії і практики навчання у конкретно-педагогічних роботах, появі спеціальних досліджень з реформаторської педагогіки й розвивального навчання, осмисленні поступу національного шкільництва у контексті освітніх систем європейських держав.

18. При висвітленні періодів формування засад національної системи художньої освіти, що синтезували доробок мистецько-педагогічних середовищ Буковини, Волині, Галичини і Закарпаття, дослідники поступово відходять від україноцентризму, спрямовуючи увагу на поліетнічні аспекти художньої освіти.

19. Кристалізація «науково-матеріалістичного світогляду» поєднувалася з войовничо-релігійними переконаннями, особливо щодо учнів, які перебували під «релігійним впливом». Саме у західних областях України, де була «найскладніша» ситуація, зосереджувалися педагогічно-експериментальні дослідження з «обстеження» та «викорінення» «залишків релігійних уявлень».

20. У Західному регіоні проблема трудового виховання розглядалася у площині зарубіжного досвіду і української етнопедагогіки та мало національно-зорієнтований характер, важливу роль у чому відіграли українські громадські інституції. Його зміст носив соціально зумовлений характер, позаяк відображав структуру зайнятості населення регіону.

21. Цікавий в історико-педагогічній науці прецедент зосередженості вчених регіону (особливо науковці Закарпаття) на вивченні естетичного виховання учнівської молоді в полікультурному середовищі регіону.

22. Попри недосконалість визначення геополітичних параметрів, цікавою видається сама спроба з'ясувати становлення характерології в розділеній державними кордонами українській педагогіці. Відстежуючи еволюцію у ставленні до цієї проблеми педагогів різних регіонів, порівнюються підходи до трактування характеру, аналізуються їхні оцінки ролі виховних інституцій у формуванні особистості тощо.

23. На початку XXI ст. активізувалася та знайшла прояв у численних студіях науковців Західного регіону України досліджуваного періоду вивчення персоналій на перетині педагогіки та літературознавства, що відзначаються різними тематичними ракурсами і науково-теоретичними рефлексіями.

24. Аналіз педагогічних ідей і поглядів діячів — головне і найскладніше завдання педагогічної персоналістики, необхідною умовою розв'язання якого вважається зібрання і вивчення їх творчої спадщини.

25. У дослідженнях радянського періоду висвітлення діяльності прогресивної інтелігенції та композиторів засвідчило достатню обізнаність авторів з розвитком мистецького життя у регіоні, водночас науковці виявили меншу ідейну заангажованість, аніж при вивченні інших педагогічних явищ.

Водночас нами виявлені і негативні сторони історико-педагогічних досліджень регіонального спрямування, знання яких, на наш погляд, є корисними для вдосконалення подальших наукових пошуків. А саме:

1. Традиційні підходи та уявлення про різні складові освітніх систем Західного регіону України осмислюються через призму домінування внутрішніх суспільних чинників, хоча саме зовнішні педагогічні інновації ставали вирішальними в оновленні основних освітніх структурно-функціональних підсистем.

2. Дослідження змісту і методичного забезпечення в освітніх закладах на західноукраїнських землях за австрійського та міжвоєнного періодів нерідко відбувалися з національно-патріотичних міркувань, ігноруючи вивчення цього явища за радянського періоду.

3. Найменш вивченою залишається початкова і середня ланка української приватної музичної освіти у вигляді різнопрофільних шкіл музичних товариств та приватних навчальних закладів (засновані духовенством на межі XIX – XX ст. у Галичині сільські школи музики і співу; функціонування міських музичних шкіл в краї у першій третині XX ст.).

4. Сучасні вчені доклали значних зусиль у розробку концептуальних засад українознавства як навчального предмету, однак його внутрішня структура у вигляді підсистем народознавчих дисциплін потребує вдосконалення.

5. Дослідження проблем регіонального аспекту екологічної освіти і виховання різних категорій молоді не завжди відзначаються послідовністю та чіткістю розв'язання наукових завдань.

6. Нерівномірність дослідження окремих напрямів і аспектів теорії та практики виховання у Західному регіоні України, зокрема й у порівнянні з радянською історіографією.

7. Регіональний аспект вивчення трудового виховання у досліджуваній період знайшов вияв тільки у форматі «узагальнення досвіду» діяльності окремих навчальних закладів.

8. Педагогічні проблеми західнорегіонального спрямування, дослідники розглядають переважно в двох ракурсах. З однієї сторони дії офіційної польської педагогіки і влади, зокрема щодо розвитку шкільництва та громадянського виховання, які мали забезпечити формування державницької ідеології та польського духу серед учнівської й української молоді Галичини, з іншого, українських педагогів і громадськості, які виступали проти її денационалізації. Водночас при відсутності неупередженого з'ясування мотивів і дій польських чинників щодо теоретичної розробки та реалізації концепції державного виховного ідеалу, прагнення першої сторони традиційно засуджуються, а другої виправдовуються.

9. У сучасній педагогічній науці найслабше, порівняно з іншими складовими виховної системи, висвітлений історичний аспект трудового виховання, що зумовлюється передусім суб'єктивними моментами, а саме - зосередженістю на її націотворчих компонентах тощо.

10. Однією з визначальних специфічних рис досліджень про розвиток морально-релігійного виховання є «моноконфесійність», тобто в тематичному відношенні вони стосуються його вивчення у площинах або православного, або греко-католицького віровчення. Ця обставина значною мірою пояснює

«регіональну подрібненість» студій з даної проблеми на західноукраїнських землях, адже греко-католицизм переважав у Галичині, православ'я - на Волині, а на Буковині і Закарпатті ці віросповідання співіснували.

11. На тлі значної кількості досліджень про розвиток учнівського самоуправління в Україні за сучасного періоду вивчення історичного аспекту цієї проблеми відносно Західного регіону виглядає слабким місцем вітчизняної історико-педагогічної науки.

12. Наявний науковий доробок засвідчує «регіональну деформацію» у вивченні проблеми виховання дітей-сиріт, позаяк більшість присвячених їй педагогічних досліджень стосується Галичини, а розвиток соціального опікунства на Буковині, Волині, Закарпатті розглядається, як правило, фрагментарно у контексті іншої наукової тематики.

13. Сучасна українознавча педагогічна думка, компенсуючи незреалізованість актуальних за попередніх часів завдань, зосередилася на створенні дидактичних програм, які б забезпечували формування у зростаючого покоління цілісного образу про свою Батьківщину - Україну. За таких обставин осмислення її регіонального компонента в історичній ретроспективі відійшло на задній план, тож науковці зазвичай піднімають окремі проблеми, пов'язані з інституціональним становленням окремих українознавчих освітніх структур чи вивченням досвіду в певних регіонах.

14. У розвитку української історико-педагогічної науки досліджуваного періоду нерідко зустрічається таке неприродне явище, коли ставлячи за мету дослідити певну конкретно-педагогічну проблему в межах України, вчені без жодних пояснень обмежуються їхнім вивченням у Східному регіоні, неправомірно відсікаючи Західний.

15. Педагогічна біографістика Західного регіону, зокрема й у порівнянні з такого роду дослідженнями всієї України, виглядає деформованою в хронологічному відношенні: абсолютна більшість студій присвячена діячам, чия життєдіяльність припадала на другу половину XIX — першу половину XX ст., тоді як постаті більш ранніх, а також радянського і сучасного періодів вивчалися значно слабше.

16. Порівняно з громадською активністю, професійна діяльність персоналій висвітлюється гірше, часто зводиться до фіксації місця роботи й посади у певних закладах.

17. Недостатня увага науковців до регіонального виміру громадянського виховання пояснюється і «компенсується» зосередженістю на проблемі національного виховання, що стало «альфою і омегою» осмислення української системи виховання в історичній ретроспективі та в розвитку сучасних теорій і практиці формування особистості.

Отже, без вагомих історіографічних досліджень неможливо уявити процес розвитку історико-педагогічних знань, знайти у ньому прогалини й визначити перспективи подальшої праці, розкрити спадкоємність і нерозривний зв'язок поколінь. Дана тенденція яскраво проявляється у історико-педагогічних дослідженнях з тематикою регіоналізації, які розглядають специфіку, особливості, закономірності становлення й розвитку освіти та навчання певного регіону України.

Програма спецкурсу «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки»

Для підвищення ефективності проведення досліджень регіонального виміру необхідно враховувати як позитивні, так і негативні тенденції. Цього вимагає й розвиток історико-педагогічної науки, який зумовлюється потребою додержуватися чітких правил і прийомів при дослідженні становлення та розвитку певних освітніх та виховних явищ, процесів; формування відповідних висновків щодо результатів дослідної роботи; перегляду сформульованих раніше положень і висновків у напрямках заперечення, корегування, подальшого розвитку. Їхнє дотримання дозволяє порівнювати й перевіряти результати окремих досліджень як системи певним чином вивіренних знань, здатних з високим рівнем надійності забезпечувати одержання конкретних результатів і застосування в аналогічних умовах.

За останні десятиріччя пропонувалися різні підходи до предмету історико-педагогічної науки: 1) історія педагогічних ідей та історія педагогічної діяльності (С. Дніпров); 2) історія освіти, педагогічної думки, ментальності (В. Безрогов, Г. Малітус); 3) творча біографія педагога – «персоналізм» (О. Сухомлинська).

Об'єктивне історіографічне дослідження є актуальним, оскільки має відповісти на складні й суперечливі питання історіографічного процесу. Історична наука у зв'язку з іншими дисциплінами виконує важливі пізнавальну, культурно-просвітницьку та інформаційну функції, адже вона формує не лише власний інтелектуальний простір, а й суспільну свідомість через актуалізацію тих чи інших подій в історії, тому зростає її генеруюча роль і водночас громадянська відповідальність істориків. Історіографія також пов'язана з важливими ідентифікаційною та експертною функціями, оскільки шляхом вивчення джерел ідентифікує саму історичну науку, виокремлює її серед інших дисциплін, виявляє закономірності внутрішнього розвитку, специфіку наукової інтерпретації минулого, концентрує та адаптує інформаційний потік. У цьому

виявляється її прикладний характер, адже історіографія, використовуючи різноманітні методи пізнання, покликана виявити теоретичний рівень, методологічні новації та проблемно-тематичні пріоритети сучасних історичних праць.

Об'єктом історіографічного дослідження виступає сам процес розвитку наукових знань в даній галузі. Вивчаючи різні теорії, тлумачення подій і явищ історико-педагогічного процесу, історіографія, більш ніж інші дисципліни, порушує методологічні питання (про висхідні позиції авторів щодо визначення проблеми, змісту, структури, методів того чи іншого дослідження), глибиною розробки яких значною мірою визначається й загальний рівень розвитку науки. Отже розвиток історико-педагогічної науки значною мірою зумовлений успіхами в розробці історіографії.

Для того, щоб дати студентам (бакалаврам, магістрам) і аспірантам уявлення про становлення, основні етапи та тенденції розвитку історіографії педагогічної науки Західного регіону України, що сприятиме вирішенню описових, аналітичних та прогностичних завдань нами розроблений спецкурс на тему: «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки» та методичних рекомендацій щодо його проведення. В основу розробленого спецкурсу лягли основні положення і висновки дисертаційного дослідження «Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття)».

Адже застосування принципів (об'єктивність, історизм, системність, всебічність, цілісність, наступність) забезпечує зв'язок нових знань із доробком попередників, увиразнює новизну кожної праці.

Запропонована програма спецкурсу складена з урахуванням процесу нарощування історико-педагогічних знань про розвиток освітніх та виховних процесів і явищ у Західному регіоні України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. При дослідженні зазначених та інших проблем сучасна вітчизняна історико-педагогічна наука активніше використовуватиме доробок інших суміжних галузей знань, зокрема історії, літературознавства, мистецтвознавства, етнології, правознавства, бібліознавства та ін.

Мета спецкурсу полягає у забезпеченні теоретичної підготовки та формуванні практичних навичок студентів, що визначають необхідний рівень для здійснення науково-дослідницької діяльності.

Завданнями спецкурсу є вивчення основних понять, закономірностей, принципів історіографії і форм максимально об'єктивного висвітлення історії

розвитку педагогічної науки через визначення тенденцій, особливостей й доробку науковців, що вивчали конкретний регіон.

Спецкурс розрахований на 54 години. Його структура передбачає проведення лекційних (24 год.), практичних (18 год.) занять і виконання самостійних робіт (12 год.).

Структура спецкурсу

Тема	Кількість годин		
	Лекції	практичні заняття	самостійна робота
Тема 1. Поняття «педагогічна історіографія», предмет і періодизація історіографії педагогічної науки	2	2	1
Тема 2. Проблеми розвитку педагогічної науки та доробок її вітчизняних представників	2	2	1
Тема 3. Тематична спрямованість регіональних наукових проблем, класифікація історіографічних джерел	2	2	1
Тема 4. Основні риси і характеристики структурних компонентів системи освіти Західного регіону України у дослідженнях другої половини ХХ століття	2	2	2
Тема 5. Реформування професійної освіти у регіоні відповідно досліджень означеного періоду	4	2	1
Тема 6. Науково-методичне і організаційно-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу	2	2	1
Тема 7. Еволюція теорії й практики виховання у дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття	4	2	2
Тема 8. Культурно-освітня, громадська та виховна діяльність різнопрофільних товариств і об'єднань регіону	2	2	1
Тема 9. Персоналістичний напрям у дослідженнях з історії педагогічної думки Західного регіону України зазначеного періоду	4	2	2
ВСЬОГО	24	18	12

Методичні рекомендації щодо спецкурсу представлено у додатку А, список рекомендованої літератури у додатку Б.

Матеріали спецкурсу та методичні рекомендації до його проведення можуть бути використані повністю або частково (окремі теми) у позааудиторній роботі з магістрами, а також при проведенні наукового семінару з аспірантами.

Рекомендації щодо організації роботи студентської проблемної групи «Персоналістський напрям у розвитку української педагогіки»

Основні висновки та результати дослідження є цікавими для наукової роботи студентів. Особливо, за твердженням студентів, їм подобаються заняття наукової групи з проблем персоналістики. В своїх відповідях вони зазначили, що це корисно для наукової роботи не тільки з педагогічних дисциплін, але набагато ширше - для різних галузей знань. Метою функціонування проблемної групи було: ознайомлення студентів із основними поняттями персоналістського напрямку як в культурному, так і освітньому розвитку, що спрямовані на подальший розвиток різних галузей науки, в тому числі і педагогічної, а завданнями - ознайомлення учасників групи з періодизацією педагогічної думки в Україні; сутністю поняття «історико-педагогічне дослідження»; принципами розвитку педагогічної науки в Україні та за кордоном; шляхами здійснення біографічного підходу в історії не тільки педагогіки, але й інших галузей наук, а також виробити вміння аналізувати на основі вивчення життєвого, творчого шляху, врахуванню різноманітних чинників, що впливали на формування особистості; внесок особистостей у розвиток вітчизняної науки.

План роботи проблемної групи «Персоналістський напрям у розвитку української педагогіки» передбачає заняття з двох блоків. Перший блок - це вивчення теоретичних і методичних основ визначення місця персоналії в розвитку науки. Він включає такі теми для розгляду.

ТЕМА 1. Перспективи вдосконалення історико-педагогічних досліджень.

Провідні контекстуальні чинники розвитку освіти наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Глобалізація як чинник впливу на розвиток освіти. Політичний аспект впливу на розвиток освіти. Економічний аспект впливу глобалізації на розвиток освіти. Культурний аспект впливу глобалізації на розвиток освіти.

ТЕМА 2. Принципи розвитку педагогічної науки в Україні та зарубіжних країнах.

Поняття про «принцип» як педагогічну категорію. Принципи розвитку науки. Особливості принципів розвитку педагогічної науки як складової соціально-гуманітарних наук.

ТЕМА 3. Різноманітні підходи до розвитку педагогічної науки.

Сутність феноменологічного і біографічного підходів, герменевтики. Охарактеризувати кожний з можливих підходів до вивчення педагогічної спадщини (аксіологічний, біографічний, феноменологічний та ін.).

ТЕМА 4. Біографічний підхід в історії педагогіки. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі.

Приклади біографічного підходу у розвитку національних наук. Проаналізувати варіанти біографічного підходу у розвитку педагогічних наук України та інших держав.

ТЕМА 5. Методика вивчення внеску персоналії в розвиток науки.

Обґрунтувати активізацію персоналістського напрямку розвитку різних галузей наук. Чинники, що необхідно враховувати при використанні в дослідженні цього напрямку, їх характеристика.

ТЕМА 6. Джерельна база вивчення доробку в науку персоналії.

Джерела дослідження персоналії, їх характеристика (праці, спомини, щоденники, есе, листування, епістолярій тощо). Ознайомити з принципами їх використання.

ТЕМА 7. Методологічні засади дослідження педагогічних ідей автора, його внеску в освітню, культурно-просвітницьку діяльність.

Методи дослідження персоналій. Правила виокремлення педагогічних ідей особи, її внеску в розвиток конкретної галузі педагогіки.

ТЕМА 8. Періодизація педагогічної думки в Україні.

Різні варіанти періодизації педагогічної думки в Україні. Хронологічні межі періодів розвитку педагогічної науки, розроблені О.В.Сухомлинською.

Другий блок присвячений розгляду загальної проблеми «Адаптація загальних основ персоналістського напрямку до вивчення творчої спадщини конкретних осіб». У ньому передбачалось ознайомити учасників проблемної групи із такими темами.

ТЕМА 9. Українська педагогіка в персоналіях.

Внесок педагогів (Огієнко Іван, Русова Софія, Грінченко Борис, Грінченко Марія, Черкасенко Спиридон, Гоинько Григорій, Шумський Олександр, Ряппо Ян, Скрипник Микола, Залужний Олександр, Чепіга Яків, Соколянський Іван, Ващенко Григорій, Музиченко Олександр, Лубенець Тимофій та інші) у конкретні напрями розвитку педагогічної науки.

Педагогічні ідеї, освітня та громадська діяльність персоналій (Огієнко Іван, Русова Софія, Грінченко Борис, Грінченко Марія, Черкасенко Спиридон,

Гоинько Григорій, Шумський Олександр, Ряппо Ян, Скрипник Микола, Залужний Олександр, Чепіга Яків, Соколянський Іван, Ващенко Григорій, Музиченко Олександр, Лубенець Тимофій, Кузьмів Ярослав, Ярема Яким, Василь Пачовський, Ілля Кокорудз, Денис Петрів, Іванна Петрів, Степан Йосипович Смаль-Стоцький, Іван Ющишин, Врецьона Григорій, Барвінський Олександр, Базник Михайло, Біланюк Петро, Біленький Ярослав, Велигорський Іван, Домбровський Августин, Макарушка Остап, Крушельницький Антін та інші) на основі підготовки реферату (за вибором).

ТЕМА 10. Внесок західноукраїнських педагогів у розвиток вітчизняної педагогіки. Вплив на їх становлення різноманітних чинників.

Внесок педагогів (Кузьмів Ярослав, Ярема Яким, Василь Пачовський, Ілля Кокорудз, Денис Петрів, Іванна Петрів, Степан Йосипович Смаль-Стоцький, Іван Ющишин, Врецьона Григорій, Барвінський Олександр, Базник Михайло, Біланюк Петро, Біленький Ярослав, Велигорський Іван, Домбровський Августин, Макарушка Остап, Крушельницький Антін та інші) у конкретні напрями розвитку педагогічної науки. Взаємовплив наукових пошуків західноукраїнських педагогів з дослідниками Наддніпрянської України та зарубіжними країнами.

ТЕМА 11. Новаторські ідеї педагогічної діяльності вчителів навчальних закладів різного типу.

1. Прогресивні ідеї педагогічної діяльності вчителів.
2. Досвід педагогів-майстрів початкової ланки освіти.
3. Вчителі-новатори школи першого ступеня на різних етапах періодизації педагогічної науки. Пояснити у чому особливість їхніх педагогічних ідей.

Плани проведення окремих засідань представлені у додатку В, список рекомендованої літератури у додатку Г.

За період участі в роботі проблемної групи, студенти виконують ряд завдань, які носять науково-дослідницький характер. Наприклад, темами для дослідження (складання джерельної бази, підготовка історіографії проблеми, компаративістський підхід при висвітленні теми тощо) можуть бути:

1. Принципи розвитку педагогічної науки в Україні та у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз.
2. Різноманітні підходи розвитку педагогічної науки сутність підходів: феноменологічного і біографічного, герменевтик.
3. Характеристика кожний з можливих підходів до вивчення педагогічної спадщини (аксіологічний, біографічний, феноменологічний та ін.).
4. Біографічний підхід в історії педагогіки (проаналізувати варіанти біографічного підходу у розвитку педагогічних наук України та держав інших регіонів світу).

5. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі (приклади біографічного підходу у розвитку національних наук).
6. Методологічні засади дослідження педагогічних ідей автора, його внеску в освітню, культурно-просвітницьку діяльність.
7. Методи дослідження персоналій, варіанти оформлення отриманих результатів.
9. Вияв прогресивних ідей педагогічної діяльності вчителів навчальних закладів різного типу на підставі вивчення і узагальнення їх досвіду роботи.
10. Прогресивні ідеї педагогічної діяльності вчителів: в чому їх вияв?
11. Висвітлити досвід педагогів-майстрів різних ланок структури освіти.
12. Вчителі-новатори загальноосвітньої школи на різних етапах періодизації педагогічної науки. У чому особливість їхніх педагогічних ідей, чим Ви це можете пояснити?

Індивідуальні завдання оформляється студентами у вигляді рефератів, творчих робіт, повідомлень результатів виконання науково-дослідницьких завдань. Це може бути, наприклад, самостійна робота «Творче використання нових технологій у навчально-виховній діяльності учителів загальноосвітньої школи першого ступеня» або підготовка наукових повідомлень (на одну із запропонованих тем), які лягають в основу підготовки майбутньої наукової статті.

Орієнтовна тематика наукових повідомлень

1. Внесок педагогів у розробку питань дидактики.
2. Проблеми національного виховання у творчій спадщині педагогів.
3. Питання ціннісних орієнтацій та ідеалу в роботах науковців минулого.
4. Питання методики викладання окремих дисциплін у контексті сучасних підходів до організації навчального процесу.
5. Розробка окремими педагогами питань школознавства.
6. Внесок педагогів Західної України у розробку питань дидактики.
7. Проблеми національного виховання у творчій спадщині педагогів.
8. Питання ціннісних орієнтацій та ідеалу в роботах науковців минулого.
9. Питання методики викладання окремих дисциплін у контексті сучасних підходів до організації навчального процесу.
10. Розробка окремими педагогами питань школознавства.
11. Сучасні науковці Західного регіону України, які зробили значний внесок у ліквідації білих плям історії вітчизняної педагогіки.

Підсумком участі студентів у роботі проблемної групи може бути проведення наукової конференції на тему «Українська педагогіка в персоналіях», проведення дискусії на теми «Чи можна говорити про внесок західноукраїнських педагогів у розвиток вітчизняної педагогіки?», «У чому

значення доробку західноукраїнських педагогів для сучасної педагогіки» або круглого столу, присвяченого ювілеям відомих педагогів тощо.

Наприклад, при підготовці студентів до участі в роботі «круглого столу», присвяченого ювілею видатного педагога - Мирослава Гнатовича Стельмаховича (25 червня 1934 – 24 квітня 1998) - студенти на вибір писали есе на одну із тем: «Чому Мирослав Гнатович Стельмахович – видатний український педагог?» або «Чому Мирослав Гнатович Стельмахович – патріот України?», отримані результати оброблялися ними самостійно, використовуючи різні методи психолого-педагогічних досліджень і робилися конкретні висновки, які знайшли відображення у їх виступах на засіданні, підготовці публікацій. Найбільш цікаві, лаконічні думки про педагога, висловлені студентами, були представлені на презентації поряд із виставкою праць відомого педагога. Кожний учасник засідання під час підготовки до нього готував повідомлення і статтю за результатами науково-дослідницької роботи на одну із запропонованих тем:

1. М.Г.Стельмахович про методику викладання української мови.
2. Методика викладання рідної мови в середній школі.
3. Проблеми народної педагогіки в творчій спадщині вченого.
4. Використання елементів народної дидактики в творчості вчителів.
5. Народна дидактика як важливий компонент змісту шкільної освіти.
6. Елементи народної дидактики в навчально-виховному процесі ВНЗ.
7. Проблеми народного дитинознавства в педагогічній спадщині М. Г. Стельмаховича
8. Чесноти, які зробили М. Г. Стельмаховича видатним педагогом.
9. Використання українознавства в навчальному процесі загальноосвітніх шкіл (у ВНЗ).
10. Система родинного виховання М. Г. Стельмаховича.
11. Основні положення української родинної педагогіки за М. Г. Стельмаховичем.
12. Українська родинна педагогіка за М. Г. Стельмаховичем – важлива галузь педагогіки.
13. Основні теоретичні положення українського національного виховання за М. Г. Стельмаховичем.
14. Реалізація основних положень українського національного виховання М. Г. Стельмаховича у практичній діяльності вчителів (вихователів).
15. М. Стельмахович про підготовку майбутніх учителів.
16. М. Стельмахович про виховання майбутніх учителів.
17. Поняття про нове педагогічне мислення у спадщині видатного педагога.
18. М. Г. Стельмахович - організатор науки.

Таким чином аудиторна, позааудиторна, науково-дослідницька, робота наукових гуртків і проблемних груп допоможуть висвітлити актуальні питання сучасної історико-педагогічної науки; підготувати студентів до виконання обов'язків педагога, організатора навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу; сформувати у студентів систему знань щодо завдань, принципів, методів, форм і прийомів навчально-виховної діяльності; сформувати досвід самостійного і творчого аналізу оцінки педагогічних явищ і ситуацій; розвинути професійну самосвідомість, педагогічне мислення майбутніх фахівців.

Рекомендації щодо вдосконалення історико-педагогічних досліджень регіонального виміру в контексті проведеного дослідження

Важливе значення результатів проведеного дослідження мають аналітичні висновки з різних напрямів їх проведення. Так, за результатами проведеного дослідження рекомендуємо науковцям, які досліджують проблеми розвитку педагогічної науки у регіональному вимірі:

1. Долати регіональні бар'єри у дослідження педагогічних феноменів та виходити на загальноукраїнський рівень задля з'ясування їх спільних і специфічних рис, що витворювалися під впливом етноісторичного розвитку окремих частин українського народу;

2. Посилити компаративістський підхід для переосмислення історії розвитку різних педагогічних феноменів.

3. Розглядати традиційні та інноваційні педагогічні проблеми через призму українознавства, що потребує застосування міждисциплінарного підходу, який дозволяє залучити наукові теорії і концепції із суміжних галузей знань, передусім філософії, мовознавства, етнології, етнографії, психології, історії, які розкривають, увиразнюють окремі концепти, що визначають моделювання картини світу та базові ментальні й етнолінгвокультурні цінності народу.

4. З'ясовувати становлення характерології в розділеній державними кордонами українській педагогіці, відстежуючи еволюцію у ставленні до цієї проблеми педагогів різних регіонів, порівнюючи підходи до трактування характеру, аналізуються їхні оцінки ролі виховних інституцій у формуванні особистості тощо. Лише «загальноукраїнська рефлексія» може забезпечити ґрунтовність і глибину вивчення окремих педагогічних феноменів у їхній цілісності та регіональному розмаїтті.

5. Відходити від стандартизації підходів і послідовності розкриття різних конкретно-виховних проблем, коли після з'ясування творчого доробку педагогів, розкриваються зміст, методи, форми, засоби виховання різних

категорій учнівської молоді в урочний та позаурочний час, а серед різних інституцій, що впливали на виховний процес, поряд із сім'єю і церквою, головна увага зосереджується на громадських об'єднаннях різного спрямування.

6. Зосереджуючи увагу на просвітницько-педагогічній, культурологічній діяльності особи, яка обрана об'єктом дослідження, біографи наголошують на їх лідерських якостях, організаторських здібностях, моральних чеснотах, самовідданості національній справі. Утім, такі відносини не можуть будуватися лише на «непримиримому протистоянні», адже багато українських педагогів обіймали важливі урядові посади у структурі державного шкільництва, тож вони мали не лише «захищати покривджених українців», на чому повсякчас акцентують науковці, а й реалізовувати офіційну освітню політику, що усіяко замовчується.

7. Лише «загальноукраїнська рефлексія» може забезпечити ґрунтовність і глибину вивчення окремих педагогічних феноменів у їхній цілісності

Результати проведеного дослідження створили можливість виокремити деякі напрями для майбутніх як регіональних досліджень, так і в Україні взагалі. Серед них:

1. Розвиток художньої освіти і культурного життя на різних теренах у контексті вивчення мистецької освіти різних галузей наукових знань.

2. Становлення і розвиток українського шкільного краєзнавчого руху як складової освітньо-педагогічних систем (XIX - XXI ст.) (на різних етнічних територіях і України в цілому).

3. Український шкільний краєзнавчий рух як фактор різнобічного виховання зростаючого покоління.

4. Шкільне краєзнавство як цілісна, динамічна історично детермінована система: теоретико-методологічний аспект.

5. Становлення і розвиток дитячого краєзнавчо-туристичного руху в Галичині (XIX — 30-х рр. XX ст.).

6. Виховання молодих генерацій різних етноспільнот в поліетнічних середовищах взагалі і Західного регіону України зокрема.

7. Формування в учнівської молоді різних етноспільнот цінностей та ідеалів в поліетнічних середовищах взагалі і Західного регіону України зокрема.

8. Проблеми екологічної освіти і виховання (різних груп учнівської, студентської молоді): регіональний вимір.

9. Природоохоронне виховання учнівської молоді в Україні (у різні історичні періоди).

10. Вивчення художнього слова як важливого виховного засобу у регіональному вимірі, зокрема й на Буковині, Волині, Галичині.

11. Проблеми опіки дітей і молоді у західноукраїнському регіоні, на основі нагромадженого цікавого історичного досвіду а також значних наукові напрацювань з історії опікунства у східноукраїнському регіоні, який репрезентують праці з теорії і практики опіки дітей і молоді в Україні.

12. Виховання молоді греко-католицького віросповідання у масштабах усієї України на кшталт дослідження Т. Тхоржевської про «православне виховання» в історії педагогіки України.

13. Становлення і розвиток українського шкільного краєзнавчого руху впродовж XIX — XXI ст., які б розкривали його розуміння як складової освітньо-педагогічних систем різних етнічних територій, а в теоретико-методологічному і практичному відношеннях представляли б його як цілісну, динамічну історично детерміновану субсистему різнобічного виховання зростаючого покоління.

14. Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях різних регіонів України. Осмислення даної проблематики є надзвичайно важливим і корисним у руслі становлення історіографії сучасної вітчизняної педагогічної науки.

15. Дослідження маловивчених персоналій, які за складних часів радянського тоталітарного режиму зробили вагомий внесок у розробку фундаментальних проблем педагогіки, котрий до сьогодні не втратив свого наукового і суспільного значення.

16. Вивчення питань, пов'язаних із розв'язанням проблем композиції, кольору, форми в художній освіті, індивідуальних особливостей методики викладання мистецьких дисциплін.

17. Історико-педагогічний аспект дослідження складових мистецької системи освіти, пов'язані з хореографією, театром, архітектурою тощо.

18. Спеціальне дослідження дидактичних засобів мистецької освіти в регіональному вимірі.

19. Підготовка документальних збірників, які слугують одним з показників нарощування знань про розвиток мистецької освіти і культури.

20. Історико-педагогічні студії про розвиток музичної освіти і виховання у XI – XVIII ст. на західноукраїнських землях.

21. Вивчення проблеми освіти жінок західних областей України задля виявлення реального стану справ і глибоких трансформаційних змін у їхній свідомості.

22. Дослідження методологічних засад україноцентризму для адекватного висвітлення розвитку різноетнічних освітніх систем.

23. Проблеми жіночої освіти у Західному та Східному регіонах України: компаративістський аспект.

24. Жіноча освіта в Україні в різні історичні періоди.

25. Освітня діяльність духовенства на західноукраїнських землях у XIX – 1930-х рр.

26. Педагогічні ідеї й освітня діяльність педагогів-новаторів західноукраїнських земель, які сумлінно і самовіддано шукали підходи і прагнули прищепити молоді не лише нав'язувані ідеологічні штампи, а й вічні загальнолюдські цінності та ідеали.

27. Розкриття ролі і значення різнотипних бібліотечних установ у навчанні, вихованні та задоволенні пізнавальних потреб конкретних категорій населення в регіонах та в межах всієї України.

28. Адаптація ідей класичної педагогічної спадщини та сучасного доробку різних наукових дисциплін.

29. Застосування у навчально-виховному процесі сучасних закладів освіти комплексу традиційних форм і засобів народно-педагогічної системи виховання українців - від рідної мови і фольклору до природовідповідної праці, тілесного самовдосконалення, народних ремесел тощо.

30. Етнопедагогічний аспект формування здорового способу життя учнівської молоді України.

31. Принципи провіденціоналізму та ідеалістичного розуміння проблем релігійно-морального виховання на межі XIX – XX ст.

32. Громадянське виховання учнівської (студентської) молоді у регіональному західноукраїнському вимірі в міжвоєнний період.

33. Методологічні засади виявлення суперечностей між цінностями громадянського та національного виховання.

34. Проблеми національного виховання в Україні за доби другої світової війни.

35. Теоретико-методологічні засади розвитку інонаціональної педагогічної освіти на західноукраїнських землях в різні історичні періоди.

36. Образотворчий напрям розвитку художньої освіти в окремих регіонах, що повинен синтезувати модерні західноєвропейські течії із місцевими національними цінностями і традиціями.

37. Педагогічні засади діяльності громадських об'єднань, які займалися просвітньою, видавничою, виставковою діяльністю, з консолідації та обміну досвідом на національній і міжетнічній основі.

38. Теоретико-методологічні засади інонаціональної педагогічної освіти на західноукраїнських землях.

39. Організаційно-педагогічні засади діяльності дитячого руху в Західному регіоні України за міжвоєнного періоду.

У результаті вивчення досліджень Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття визначаємо такі провідні ідеї задля їх творчого використання в сучасних історико-педагогічних дослідженнях:

- необхідність формування концептуальних засад системи початкової освіти на основі загальнодержавних та крайових шкільних актів з урахуванням комплексу політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх чинників, що визначали розвиток;

- необхідність побудови навчально-виховного процесу на ідеях «гуманної педагогіки», складовими якої науковці виділяють: народність, природо- і культуровідповідності, ідеї вільного виховання й морально-правової відповідальності вчителів тощо;

- полікультурний підхід до проблеми шкільництва не має обмежуватися аналізом змісту навчально-виховного процесу в українських закладах, а повинен охоплювати весь різнонаціональний освітній простір регіону;

- підхід до вивчення українського шкільництва на чужих землях через показ кількісних і якісних змін, характеристику змісту освіти, синтезований образ різних типів навчальних закладів, основні риси й тенденції розвитку їхньої дидактичної системи, через порівняльний аналіз освітньої політики та законодавства в різних державних утвореннях, що діяли в регіонах;

- вивчення окремих типів освітніх закладів у всеукраїнському масштабі доцільно проводити із нових методологічних позицій: розвиток середньої освіти за етапами дозволить показати динаміку й увиразнити особливості організації та змісту навчально-виховного процесу у закладах відповідного типу;

- доцільність дослідження розвитку освітніх процесів регіону пронизаного «національною домінантою» в історичному контексті з урахуванням існуючих реалій, внутрішніх чинників: національно-політичних, соціокультурних, економічних тощо, та їхніх змістовно-оціночних характеристик у загальноєвропейському контексті та ментальності тогочасних науковців;

- залучення кваліфікованих фахівців, зокрема з числа університетських викладачів, до викладання у сучасних закладах нового типу (гімназії, ліцеї, загальноосвітні школи (класи) з поглибленим вивченням окремих дисциплін);

- застосування творчого підходу до визначення кількості навчальних дисциплін та вибору методів і змісту викладання;

- ефективність підготовки комплексних досліджень з історії різних типів освітніх закладів в усіх частинах України зростає при проведенні порівняльних характеристик даних окремих регіонів;

- проблеми теорії та методики викладання певних дисциплін мають розглядатися в історичній ретроспективі та регіональному ракурсі, однак створення педагогами цілісної системи навчання не слід ототожнювати з її реалізацією на практиці;

- співпрацювати із громадськими інституціями з розв'язання проблеми посилення їх впливу на розвиток музичної освіти і виховання;

- рівень досліджень про музичну освіту і виховання зростає, коли їх стрижневими аспектами є освітньо-культурна діяльність товариств та їхніх філій у регіоні.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методичні рекомендації щодо проведення спецкурсу «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки»

Рекомендації до проведення лекційних занять

Тема 1. Поняття «педагогічна історіографія», предмет і періодизація історіографії педагогічної науки.

Ключові поняття: наукові знання, історіографія, педагогічні проблеми, періодизація, ідеї, положення, передумови

Рекомендована література: [1; 4; 24; 29; 33; 34; 48; 71; 90; 134; 138; 143].

З кінця 90-х рр. ХХ ст. у науковому обігу активно циркулює поняття «педагогічна історіографія», яке поступово здобуває статус базового, репрезентативного у позначенні процесу нагромадження педагогічних знань.

«Вузьке», тобто за галуззю знань розуміння історіографії вимагає з'ясування стрижневої для проблеми, пов'язаної з виробленням оптимальних дефініцій, які б забезпечували адекватне номінування і трактування понять, що застосовуються у вивченні процесу нагромадження наукових знань. Оскільки історіографія педагогічної науки молода галузь знань, що знаходиться у стадії становлення та формування власного понятійного апарату, для його продуктивного осмислення і вироблення рекомендуємо користуватися науково-теоретичним інструментарієм історіографії історичної науки, яка має за собою понад двохсотлітню традицію.

Серед сучасних науковців існують доволі різні трактування й розбіжності у визначенні наукового статусу історіографії педагогічної науки. Вони коливаються від її розгляду як складових педагогіки чи історії педагогіки до доведення її статусу як «самостійної науки». Гадаємо, історіографія повинна зайняти своє окреме місце в структурі педагогічної науки як одна з її галузей та як спеціальна дисципліна, котра, будучи пов'язаною зі своєю «матірною» наукою, повинна мати власний науковий інструментарій (категоріально-понятійний апарат, методи дослідження) та визначити основні параметри - об'єкт, предмет, мету, завдання тощо.

Поряд з методами важливим складником методології наукової роботи є її понятійно-категоріальний апарат, без якого неможливо адекватно і об'єктивно відобразити наукові конструкти і рефлексії. Щодо історіографії педагогічної науки умовно поділяємо його на дві його частини дефініцій, відповідно,

загальнонаукового та власне історіографічного характеру. До перших відносимо широковживані поняття «парадигма», «педагогічна теорія», «концепція», «концепт» та інші терміни, що позначають різні рівні, ступені інтелектуальних конструкцій.

За такого бачення проблеми слід вирізняти поняття «історіографія педагогічної науки» («історіографія педагогіки») та «історіографія історії педагогіки», позаяк більшість сучасних науковців акцентують саме на останньому. Гадаємо, вона може стати предметом широкого обговорення, тож перше з них виглядає ширшим, позаяк стосується доробку з різних розділів (галузей) педагогіки. А історіографія історії педагогіки повинна охоплювати вивчення наукового доробку з предметного поля історико-педагогічної науки, до якого сучасні науковці відносять історію освіти, історію педагогічної думки, історію педагогічного звичаю (педагогічної ментальності), педагогічну персоналістику.

З таких позицій можна цілком логічно спрогнозувати розширення предмету історіографічних досліджень, який еволюціонуватиме від історіографії педагогічної науки (обмежується аналізом наукових знань) через історіографію педагогічної думки, до історіографії педагогічних знань у цілому, що засвідчує закономірне зростання її соціального значення як спеціальної галузі наукових знань.

Будучи складовою світової історіографії українська історіографія сприяє збереженню національних освітніх і науково-педагогічних традицій та їхній інтеграції у світовий освітньо-науковий простір. Цей процес активізувався на межі ХХ - ХХІ ст. завдяки низці чинників інституціонального і ментального характеру: розвитку інформаційно-комунікаційних мереж; діяльності міжнародних освітніх і наукових організацій; проведення міжнародних наукових конференцій; реалізації міжнародних освітньо-наукових проєктів; поширення інноваційних методологічних дослідницьких засад і концепцій; утвердженням у свідомості наукової спільноти ідей демократії, гуманізму й інших загальнолюдських цінностей.

Періодизація історіографії вітчизняної педагогічної науки другої половини ХХ - початку ХХІ ст. з вивчення історії освіти і школи у західному регіоні України побудована на основі урахування базових факторів суспільного, наукового-теоретичного і ментального характеру: 1) державно-політичні чинники, які каналізували ідеологічні запити та основні параметри наукової діяльності; 2) інституціоналізація педагогічної науки; 3) особливості тематики регіональних досліджень з історії педагогіки; 4) специфіка самого історіографічного процесу, що відображає тяглість, консервативність наукового мислення. З таких позицій визначено два основні періоди її розвитку:

радянський тоталітарний (кінець 40-х - середина 80-х рр. ХХ ст.) та сучасний плюралістичний (кінець 80-х рр. ХХ ст. - 2013 р.). Їх внутрішньо-змістові характеристики увиразнюють окремі етапи. Стосовно першого періоду їх три: а) 1946-1953 рр. - панування зрілого сталінського доктринерства; б) 1953/55-1960-ті рр. - десталінізація та певна лібералізація, демократизація наукової діяльності; в) 1970-ті - середина 80-х рр. - тотальна ідеологізація науки. У сучасному періоді розвитку історіографії вітчизняної педагогіки (кінець 80-х рр. ХХ ст. - 2013 р.) виокремлюємо три наступні етапи: перший тривав у рамках т. зв. «перебудовчої» історіографії до 1991 р.; другий охоплює 90-ті рр. ХХ ст., що позначилися глибокими трансформаційними змінами в усіх складових педагогічної науки; третій - початок ХХІ ст. - характеризується утвердженням нової національної парадигми осмислення історії освіти і шкільництва в Україні.

Тема 2. Проблеми розвитку педагогічної науки та доробок її вітчизняних представників.

Ключові поняття: методологія, передумови розвитку, історія, теорія, практика, ідеї, погляди, концепції, парадигми, засоби, дослідження, доробок.

Рекомендована література: [2; 7; 11; 32; 42; 51; 54; 55; 64; 65; 78].

У сучасному науковому просторі України набуває популярності антропологічна методологія, яка в центр історичних процесів ставить людину як діяльну соціальну істоту зі своїми ідеями, уявленнями, почуттями, суб'єктивним світом. Напрацьовані у цьому напрямі підходи здатні «оживити» й історіографічний процес, адже педагогічні знання це результат творчої діяльності інтелектуалів з притаманними їм та їхньому часу світобаченням, мораллю, ментальністю. Урахування таких факторів дозволяє глибше розуміти особистісні мотивації та соціальні обставини, які зумовлювали виникнення, еволюцію, трансформацію різних ідей, поглядів, концепцій, парадигм.

В об'єктивному аналізі доробку західноукраїнських педагогів-науковців є необхідні передумови: накопичений багатий фактичний матеріал, можливість неупередженого, максимально об'єктивного висвітлення історії розвитку педагогічної науки регіону. У цьому контексті слід відзначити наукові дослідження Д. Герцюка, Б. Гречина, Т. Завгородньої, Н. Сабат, Б. Ступарика та ін., присвячені внеску західноукраїнських педагогів у розвиток теорії та практики навчання й виховання, змісту освіти, вдосконалення методики викладання окремих навчальних дисциплін (О. Барвінський, П. Біланюк, А. Домбровський, Я. Кузьмів, І. Юцишин та ін.). Роль в організації українського шкільництва в діаспорі відображено у наукових дослідженнях Г. Білавич, Ю. Калічака, Р. Кіри, С. Романюк, І. Руснака та ін.

Сучасна історико-педагогічна наука лише розпочинає розробку власних репрезентаційних схем і підходів до класифікації джерельних матеріалів, які б мали групуватися за більш-менш чіткими і співвідносними між собою критеріями. Така ситуація до певної міри обумовлена об'єктивними науковими обставинами, адже джерела відмінні для кожного етапу її розвитку, а їхній вибір залежить від конкретної проблеми дослідження.

Під узагальнюючими працями (використовуємо й поширене в сучасній західній та українській науці таке їхнє номінування, як «синтези») розуміються здебільшого колективні, рідше індивідуальні синтетичні дослідження (синтези), що розкривають історію розвитку педагогіки, освіти, виховання за окремих періодів. До них відносяться праці, присвячені окремим періодам української історії та розвитку історико-педагогічної науки тощо. Притаманний їм фундаменталізм (наукова синтетика) проявляється у комплексному розгляді всіх складових освітніх систем у певних регіонах за різних періодів.

Найпоширенішим комунікативним засобом передачі наукових знань залишаються наукові статті, що відповідають певним державним стандартам. Будучи важливим історіографічним джерелом, вони мають чітку проблемно-тематичну спрямованість, передають етапні чи кінцеві результати досліджень та засвідчують поступ у розробці конкретних наукових проблем, тем чи науки загалом.

Формування власної традиції історіографії української педагогічної науки у 50-70-х рр. ХХ ст. розгорталося мляво й у фарватері загальноросійських впливів. Поряд із намаганнями науковців виявляти ступінь вивчення різних конкретно-педагогічних тем, можемо відзначити лише кілька ґрунтовних статейних публікацій про розвиток української історико-педагогічної науки, передусім О.Дзевєріна (1957 р.) і В.Помагайби (1967 р.). Розвиток освіти і школи в Україні за певних історичних періодів показано у монографії Б.Мітюрова «Розвиток педагогічної думки в Україні у ХVI-ХVII ст.» (1968 р.). Офіційну оцінку української радянської академічної науки літератури з проблем розвитку освіти і школи дає російськомовна «Історіографія історії Української РСР» (1986 р.).

З наростанням процесів демократизації і гласності у другій половині 80-х - на початку 90-х рр. ХХ ст. відбуваються якісні зрушення у суспільній свідомості українства, яке починає активно долучатися до творчих надбань західноукраїнських діячів ХІХ - 30-х рр. ХХ ст. та українського зарубіжжя. На цій основі розгортаються бурхливі, складні, подекуди сперечливі процеси розкриття «білих і чорних плям» історії, повернення незаслужено забутих імен та врешті кардинальне переосмислення розвитку історії педагогіки та теорії і практики національного навчання і виховання загалом. Це спричинило

радикальну зміну історіографічної ситуації в історико-педагогічній науці. До перших спроб здійснити узагальнюючий історіографічний аналіз розвитку історико-педагогічної науки в Україні у XIX - XX ст. відносимо монографію і докторську дисертацію (2000, 2001 р.) Н. Гупана. За обсягом опрацьованих історіографічних джерел (майже 5 тис. назв) вирізняється фундаментальна робота О. Адаменко (2005 р.).

Розвиток педагогічної персоналістики стимулював посилення уваги до біографічних досліджень, які дають важливі уявлення про життєдіяльність учених-педагогів, розкривають мотиви й обставини, що визначали пріоритети і характеризують їх творчу спадщину, як також наукові течії і напрями, до котрих вони належали. За останнього десятиліття дещо активізувалося вивчення життєдіяльності вчених-педагогів другої половини XX - початку XXI ст., які зробили вагомий внесок вивчення історії розвитку освіти, шкільництва і педагогічної думки Західного регіону України. Однак дослідження їх творчих біографій гальмують недооцінка надбань радянських учених, традиція предметно вивчати творчість персоналії лише після її смерті й інші причини. Окремі напрацювання засвідчують значні потенційні можливості і перспективи науково-біографічних студій, як, приміром, про М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Ф. Науменка та ін. Щоправда, при аналізі їх наукового доробку про розвиток освітніх процесів у західному регіоні України, біографи, як правило, не вдаються до його критичного осмислення, тож традиційно ідеалізують, часто гіперболізують значущість їх творчої спадщини.

Тема 3. Тематична спрямованість регіональних наукових проблем, класифікація історіографічних джерел.

Ключові поняття: джерелознавство, територіально-хронологічні межі, фактографічний матеріал, теоретичні положення, аналіз, публікації.

Рекомендована література: [2; 16; 19; 21; 27; 48; 49; 52; 62; 66; 111; 131].

На рівні конкретного наукового дослідження кожен учений відповідно до специфіки його завдань і предмету, а також власних інтуїції й уподобань добирає методи та специфічні вузькопрофільні прийоми і засоби дослідної роботи. Виокремлення таких груп історіографічних джерел, як монографії, дисертації і автореферати; узагальнюючі роботи (синтези); статті; дидактична, довідникова, бібліографічна література; рецензії; документальні матеріали; спогади оптимально відображає їх інформативні й інші можливості, автор дослідження враховує характер і особливості історіографічного процесу розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки у другій половині XX - на початку XXI ст.

При проведенні конкретного історіографічного аналізу наукових праць використовувалися методи, що сприяли здійсненню певних аналітичних операцій:

- історико-генетичний - універсальний, гнучкий інструмент дослідження, спрямований на виявлення причинно-наслідкових зв'язків між явищами і процесами як суспільного, так і наукового характеру, з'ясування загальних і специфічних закономірностей на різних стадіях їх розвитку;

- хронологічний і проблемно-хронологічний методи - застосувалися як при вивченні розроблених науковцями періодизацій розвитку різних історико-педагогічних процесів і явищ, так і при створенні власної періодизації історіографічного процесу, що відображає динаміку нагромадження наукових знань, які стосуються предмету даного дослідження. Вони дозволяють, з одного боку, відстежувати рух науково-педагогічної думки у певній послідовності з позицій зміни парадигм, концепцій, поглядів, ідей, а, з другого, розчленовувати широкі наукові проблеми (теми) на дрібніші сегменти та розглядати їх в еволюційній динаміці задля глибшого розуміння сутності й обставин зародження і занепаду певних наукових ідей, появи окремих праць тощо;

- історико-системний і типологізації - забезпечували з'ясування структурних компонентів нарощування знань та структурний і функціональний аналіз історіографічних джерел. Вони вимагають системного підходу до кожного історіографічного джерела, сприяють градації наукових знань, нагромаджених упродовж тривалих періодів та виокремленню різних типів наукових публікацій і групуванню їх за спільними ознаками;

- актуалізації і прогнозування - дозволяють виокремлювати головні проблеми формування і розвитку наукових знань, з'ясовувати їх суспільне і науково-теоретичне значення та використовувати історіографічні знання, результати і висновки досліджень у подальших наукових розробках;

- історіографічний - забезпечує аналіз різних позицій дослідників за певної історіографічної ситуації, дозволяє визначати специфіку вивчення конкретно-історичних проблем;

- біографічний - спрямовує на комплексне дослідження життєдіяльності персоналій, що залишили слід у педагогічній науці та виявлення чинників, що впливали на характер їх творчої праці і її здобутки.

Зважаючи на назву курсу вважаємо доречним сформулювати і запровадити у науковій обіг поняття «регіональна історіографія історії педагогіки», яка, будучи складовою української національної історіографії педагогіки, акцентує на осмисленні процесу нагромадження знань у звужених локальних територіальних межах, що розширює можливості історіографічного освоєння

нагромаджених історико-педагогічною наукою масиву відомостей про розвиток освітньо-виховних процесів і явищ у певних регіонах. Такий зріз дозволяє, 1) рельєфніше з'ясувати тенденції і здобутки історико-педагогічної науки на локальному рівні (в межах регіону, області, окремого наукового осередку); 2) глибше проаналізувати ступінь дослідженості регіональних освітньо-виховних проблем; 3) деталізувати, увиразнити уявлення про особливості інституціоналізації педагогічної науки та детермінованість регіональних досліджень не лише «глобальними» (державними, європейськими), а й специфічними «місцевими» етнокультурними чинниками; 4) збагачуючи поліваріантність національної історико-педагогічної науки, він знімає маргінальну меншовартість «периферійних учених», які починають розробляти не лише регіональні, а й загальні теоретико-концептуальні питання. Ці та інші тенденції фокусує ще одне майже синонімічне поняття «історико-педагогічна регіоналістика», яке передусім вказує на наявність різнотипної наукової історико-педагогічної літератури.

Виходячи з предмету і завдань курсу, з характеру й особливостей історіографічного процесу та значущості й інформативної цінності різнофахових публікацій, її джерельний комплекс виділяємо такі групи: 1) монографічні та дисертаційні дослідження, автореферати; 2) узагальнюючі роботи; 3) статті й матеріали конференцій; 4) дидактична література; 5) довідникові видання, зокрема бібліографічні покажчики, книжкові огляди тощо; 6) рецензії; 7) документальні матеріали; 8) джерела особистого походження, передусім спогади і мемуари.

Згідно з формально-функціональним, проблемно-тематичним і хронологічним підходами присвячені цій проблемі студії групуємо наступним чином: а) узагальнюючі історіографічні роботи про розвиток педагогічної науки, зокрема й в окремі періоди; б) публікації з історіографії різних конкретно-педагогічних проблем, що входять у предметне поле нашого дослідження; в) бібліографічні роботи про життєдіяльність науковців, що займалися їхнім вивченням тощо.

Тема 4. Основні риси і характеристики структурних компонентів системи освіти Західного регіону України у дослідженнях другої половини ХХ століття.

Ключові поняття: навчально-виховні заклади, система освіти, історіографічні дослідження, регіон, наука.

Рекомендована література: [5; 8; 10; 12; 37; 39; 40; 64; 85; 87; 94; 99; 101].

Під системою освіти традиційно розуміють існуючу в масштабах країни структуру освітньо-виховних закладів (дошкілля, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, виші) та органи управління ними, що належать до державних відомств, місцевих органів самоврядування, інших суб'єктів, наділених управлінськими функціями. Основу освітніх систем складають початкова (елементарна), середня, вища освіта (освітні рівні). З радянського періоду в сучасній науці побутує таке загальне абстрактне поняття, як «народна освіта», що тлумачиться як система освітньо-виховних та культурно-освітніх закладів і установ певної країни. Її структура і цілі історично обумовлені. Отож, освітня система і освітня політика - це складні, багатовимірні феномени, що утруднює їх безпосереднє вивчення та особливо аналіз наукового доробку про них.

Критеріально-комплексний підхід до аналізу розвитку систем освіти регіону передбачає урахування таких ознак і властивостей: а) доступність освіти; б) демократичність системи освіти (вплив громадськості на її розвиток); г) особливості цілей закладів освіти регіону та зміст їх навчально-виховного процесу; д) науковість освіти та її зв'язок з національною культурою; е) рівень і характер ідеологічної спрямованості освіти; є) пануючі засоби педагогічної комунікації; ж) характер функцій педагога і учня в системі освіти; з) кадрове і матеріальне забезпечення освіти та управління нею тощо.

Стосовно історії розвитку освіти на західноукраїнських землях їй властива одна істотна деформація: більшість присвячених цій проблемі праць стосуються радянського періоду, тоді як ХІХ - 1930-ті рр. розглядалися передусім у ракурсі порівняння і протиставлення «соціалістичним успіхам і здобуткам», а більш ранні періоди вивчалися вибірково й епізодично. Період ХІХ ст. або цілком логічно розглядався у єдиній хронологічній площині з періодом останньої чверті ХVІІІ ст., або ж для його поділу ставала «Весну народів» 1848 р. розглядали для його поділу на два підперіоди. Зважаючи на характер розгортання освітньо-культурного руху він цілком логічно подовжувався і на початок ХХ ст.

Регіональні дослідження кінця 50-х рр. ХХ с. дали перший досвід осмислення освітніх процесів у західному регіоні України в контексті парадигм радянської науки. Їхня увага зосереджувалася на питаннях зміцнення зв'язків школи з життям і практикою комуністичного будівництва, підготовки молоді до трудової діяльності тощо. Широкого висвітлювалися діяльність з розробки науково-педагогічних засад восьмирічного всеобучу та досвід і здобутки запровадження відповідних навчальних планів, програм і підручників.

Друга половина 60-х рр. ХХ ст. позначилася появою узагальнюючих історичних праць, які демонстрували здобутки розвитку соціалістичного

культурного будівництва в західних областях України загалом та на Буковині, Закарпатті зокрема. Невипадковою була і поява у 1968-1969 рр. досліджень про утвердження системи радянської освіти і школи на Тернопільщині й Волині. Головну увагу автори зосереджують на таких питаннях, як розширення мережі семирічних і середніх шкіл; зростання їх матеріально-технічної бази; підготовка вчительських кадрів (серед них було чимало осіб із середньою і незакінченою вищою освітою); удосконалення навчальних планів і програм; поліпшення форм і методів навчальної роботи; посилення уваги до політехнічного навчання, трудового виховання та позашкільних форм роботи.

У 70-80-х рр. ХХ ст. регіональна історіографія історії освіти і шкільництва поповнилася змістовними роботами про їхній розвиток на Закарпатті та Буковині, де ці проблеми розкривалися у розрізі загальних процесів культурного і соціалістичного будівництва у західних областях УРСР.

Окремий і по своєму унікальний етап розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки являє собою т. зв. перебудовча історіографія, яка становить перехідну стадію її якісного оновлення. Це складне, суперечливе явище засвідчує як в рамках радянського тоталітарного режиму створювалося передумови для якісного оновлення усієї наукової парадигми. У процесі всеохоплюючих трансформаційних змін взаємопереплелися старі підходи і стереотипи та торували шлях нові погляди і дослідні теми, зокрема через вивчення «чорних і білих плям історії». Отже, спостерігаються реальні, хоча й доволі повільні зрушення у вивченні окремих періодів розвитку освіти і педагогічної думки на західноукраїнських землях. При цьому, сучасні дослідники, як і їхні попередники, традиційно акцентують на важливих знакових подіях і явищах, що створює доволі фрагментарні уявлення про історію їх тисячолітнього поступу в регіоні.

Тема 5. Реформування професійної освіти у регіоні відповідно досліджень означеного періоду.

Ключові поняття: освіта, знання, система, чинники, доробок, критерії.

Рекомендована література: [99; 100; 102; 104; 106; 108; 118; 119; 122; 129; 130; 133; 136; 137; 139; 141].

На відміну від західноєвропейської парадигми, де освіта жінок розглядається передусім у контексті боротьби за їх емансипацію, в українській суспільній і науковій думці такий підхід не став визначальним. Більшість дослідників розглядає жіночу освіту, як один з факторів зростання культурного рівня та національної свідомості українського народу. Вони спільні в тому, що прагнення жінок до знань, до здобуття професійної освіти сприяло формуванню нового типу особистості - економічно незалежної, соціально активної,

самодостатньої, котра прагне до політичних змін, визнає демократичні цінності і домінанти національних інтересів.

Невід'ємною складовою історії освітніх систем у західному регіоні України є економічна освіта, що також становить складне багатовимірне явище. Сучасні науковці, котрі традиційно акцентують увагу на її розвитку в XIX - першій половині XX ст., віддають перевагу поняттю «комерційна освіта». Поняття «економічна освіта» трактується виходячи із сучасних реалій - як процес оволодіння ключовими економічними концепціями і законами та формування особистісної і фахової компетентності. Етапність її поступу визначається функціонуванням спеціальних навчальних закладів, що забезпечують безперервність економічної світи. За такої ситуації, виходячи з предмету і завдань своїх досліджень, науковці пропонують власні інтерпретації комерційної освіти. Значне місце у працях займає висвітлення проблеми організації навчально-виховного процесу у приватних комерційних закладах українських культурно-просвітніх і господарських товариств та діяльності кооперації з підготовки кадрів для економічної освіти молоді і дорослого населення. При цьому показ змісту, методів, форм теоретичного і практичного навчання фахівців торговельно-кооперативної справи помітно перегукується, часто дублюється з масивом літератури, присвяченої громадсько-педагогічним ініціативам з піднесення господарської культури

Нагромаджено значний пласт літератури з історії монастирів, що також відіграли велику роль у розвитку не лише релігійної, а й загальної освіти на західноукраїнських землях у XVIII - першій половині XX ст. Вона стосується як окремих православних, католицьких, греко-католицьких (василіянських, домініканських) чернечих осередків, так і їхнього існування у різних регіонах - Галичині, на Волині, Закарпатті та ін. У контексті різних етапів розвитку чернецтва та їх культурно-освітньої праці автори розкривають функціонування існуючих при них навчальних і виховних закладів, притулків, друкарень тощо.

Вітчизняна історико-педагогічна наука має чималі здобутки і традиції у дослідженні андрагогіки, педагогіки дорослих. Своїми коріннями вона сягає Галичини 20-х рр. XX ст., позаяк першим відомим українським теоретиком у цій галузі поправу вважається відомий педагог і просвітянин М. Галущинський. За радянського періоду увага науковців до даної проблеми зумовлювалася еволюцією державної освітньої політики. Після занепаду у другій половині 30-х роках наукові пошукування в цьому напрямі поновилися і набирали цілеспрямованого характеру 1960-х рр., а уведення освіти дорослих у структуру неперервної освіти дало імпульс щодо розробки змісту і теоретико-методичних засад андрагогіки у 1970-1980-х рр. З наявного доробку випливають і регіональні особливості освіти дорослих, що знаходили прояв у її

багаторівневості, соціокультурній актуалізації, національно-виховній спрямованості та намаганні охопити нею якнайширші верстви людності.

А от приватна освіта не вписується у рамки досліджень про роль громадської та приватної ініціативи у розвитку освіти в Україні за ХІХ - першої половини ХХ ст., які зосереджують увагу на питаннях, пов'язаних з функціонуванням приватного шкільництва. Між тим, зважаючи на такий спільний визначальний критерій, як «альтернативність державній освіті», ця проблема може одержати свою «прописку» як складова даного напряму історико-педагогічної студії.

Тема 6. Науково-методичне і організаційно-педагогічне забезпечення навчально-виховного процесу.

Ключові поняття: бібліотека, книга, підручник, навчальна література, видання, концепції, історія.

Рекомендована література: [9; 17; 20; 26; 36; 42; 44; 60; 66; 72; 77; 79; 82; 89; 95; 113; 116; 124].

Універсальним всеохоплюючим аспектом дослідження різних педагогічних процесів і явищ є проблема підручникотворення, яка чи не найрельєфніше відображає погляди, ідеї, ідеологічні віяння, науковий потенціал діячів кожної конкретно-історичної епохи. Сучасні українські науковці спрямували зусилля на створення концепції підручників для національної школи та активно розробляють інноваційні підходи щодо їхньої підготовки. Предметне вивчення історії розвитку підручникотворення на західноукраїнських землях розпочалося лише сучасної доби. Важливі уявлення з даної проблеми дали праці відомих учених, які зорієнтовували на її подальше вивчення.

Зі зміною радянської соціально-класової парадигми на сучасну національно-орієнтовану та розуміючи об'єктивність відображення в навчальній книзі цінностей, ідеологічних постулатів, притаманних пануючим політичним режимам, науковці в обох випадках не сприймають та піддають критиці офіційну (видану за держзамовленням) навчальну літературу, що закономірно спрямовувалася на виховання лояльних та відданих інтересам держави громадян. Проблеми підручникотворення на західноукраїнських землях у ХІХ - першій половині ХХ ст. розглядаються у різних ракурсах теорії і практики навчання та виховання, педагогічної персоналістики тощо.

Вивчення підручникотворчих систем, що існували у різних регіонах за однакових хронологічних періодів спонукало дослідників до визначення схожих педагогічних принципів укладання та ілюстрування навчальної літератури, які реалізовувалися у її навчально-виховних ідеях (доступність,

народність, наступність, змістова цілісність, природовідповідність тощо). З таких позицій доводиться їхня навчально-методична відповідність кращим європейським зразкам. Ще дві важливі тенденції, притаманні дослідженням з регіонального підручникотворення проявляють у зосередженості уваги виключно на україномовній навчальній книзі та у намаганнях розглядати проблему на перетині різних наукових дисциплін.

Після тривалих еволюційних пошуків саме у другій половині XIX – на початку XX ст. у Галичині відбувся поступовий перехід від зародження ідеї до втілення концепції національного підручника у життя. Педагогічній думці Закарпаття до кінця 30-х рр. XX ст. була властива неподільна єдність з європейською педагогікою, а сучасні букварі потребують удосконалення в напрямі інтегрування їх змісту із творами, які органічно поєднують загальнолюдські цінності та національні ідеали.

У широкому тематичному спектрі студій з підручникотворення рельєфно вирізняються кілька пріоритетних перспективних векторів. Перший полягає у зосередженості досліджень на навчальних книгах для початкової школи, що значною мірою зумовлено розробленістю науково-дослідного інструментарію та «компактністю» цього сегменту дидактичної літератури. Узалежнивши розвиток середніх шкіл від змін в економічній і політичній ситуації в країні, на підготовці навчальної книги та її виданні для гімназій зосередили зусилля найвідоміші педагоги-практики та національні громадські інституції Галичини у XIX - на початку XX ст. Другий вектор становлять праці про виховну роль навчальної книги. Адже навчальна книга - явище багатопланове, котре торкається різних сфер людської життєдіяльності, тому цілком закономірно, що до його вивчення звертаються представники багатьох галузей науки.

Масштабну різнопланову панораму історії книговидавничого руху в Україні розкривають сучасні дослідження. Передусім відзначимо фундаментальні праці про витoki і розвиток українського книговидання і про український книжковий рух у 1917-1923 рр., які засвідчують вагоме місце у дитячої книги цих процесах.

У книгознавчих дослідженнях з'ясовано етапи і тенденції видання дитячої книжки в Західному регіоні України, реконструйовано її репертуар і тематико-типологічні особливості, а також діяльність видавництв, товариств, профспілок, що випускали літературу для молоді. Для розвитку історико-педагогічної регіоналістики значення цього наукового доробку полягає не лише в теоретико-аналітичних висновках, а й у заповненні прогалин бібліографування навчальної та дитячої книги в регіоні, виданої до середини XX ст. В об'ємних працях у галузях журналістики, історії, філології розкриваються процеси її виникнення і становлення на західноукраїнських землях у другій половині XIX - 30-х рр.

XX ст. До їх важливих здобутків належить сама фіксація існування журнальних і газетних, у тому числі й педагогічних видань, їхня класифікація за змістовими й іншими ознаками. Вони розкривають різні аспекти функціонування преси, зокрема і її вплив на освітні й виховані процеси.

На межі XX-XXI ст. у самостійну наукову проблему виокремлюється вивчення історико-педагогічних аспектів функціонування бібліотек за різних періодів. В такому ракурсі її не ставили радянські науковці, хоча вони розробляли питання організаційно-методичного використання бібліотечних установ в удосконаленні навчально-виховної роботи з учнями, підвищення культури роботи з навчальною книгою та ін.

Усе це засвідчує, що на межі XX-XXI ст. в Україні відбувається активне, хоча й дещо спонтанне формування бібліотечної педагогіки, яка через визначення власних теоретико-методологічних засад, мети і предмету дослідження, наукового інструментарію поступово одержує статус нової наукової дисципліни.

Тема 7. Еволюція теорії й практики виховання у дослідженнях Західного регіону України другої половини XX – початку XXI століття.

Ключові поняття: виховання, засіб, форма, завдання, принципи, доробок науковців, парадигма, зміни, структура.

Рекомендована література: [6; 15; 18; 22; 30; 38; 43; 53; 58; 59; 70; 73; 76; 81; 83; 88; 98; 103; 120; 125].

Фундаментальні українські та зарубіжні дослідження кінця XX - початку XXI ст. дають достатнє уявлення про сутність, структуру та теорію і методіку виховання. Вони становлять необхідну методологічну базу для його вивчення в історичній ретроспективі та для аналізу доробку історико-педагогічної науки з даної проблеми.

У радянських історико-педагогічних та історичних працях про розвиток освіти і шкільництва на західноукраїнських землях фрагменти виховного процесу подавалися у нерозривній єдності з навчанням, при цьому останнє розглядалося як важливий виховний засіб, що справляє істотний вплив на формування світобачення, моральних рис й характеру учнівської молоді. Не вдаючись до аналізу педагогічних умов, що забезпечували розв'язання виховних завдань, автори згідно заздалегідь визначеної схеми акцентували на ідейній спрямованості навчально-виховного процесу.

У 90-х рр. XX ст. з відомчих архівів обласних, районних, міських відділів освіти та з фондів публічних бібліотек вилучили й утилізували значну частину книг і брошур, що узагальнювали досвід комуністичного виховання чи його окремих напрямів у західних областях України. Зі зміною виховної парадигми

за умов національної державності більшість з них насправді втратила практичну вартість, однак така література залишила свій слід в історії розвитку вітчизняної педагогічної думки. Попри різні погляди на проблему вивчення змісту виховання та еволюції виховних систем основним залишається ціннісний підхід, який в універсальних вимірах відображає його діяльнісну спрямованість та ставлення особистості до довкілля і самої себе.

Сучасна національно-зорієнтована історико-педагогічна наука ігнорує вивчення виховних впливів ліворадикальних організацій на виховання дітей та молоді у Західній Україні за міжвоєнного періоду. Ціннісний підхід активізував вивчення історії розвитку морального виховання, яке в традиційному сенсі частково споріднюється з морально-релігійним та релігійним. Аналіз літератури з проблеми виявив «регіональну деформацію», коли більшість досліджень стосуються його організації у навчальних закладах Галичини. Своєрідним явищем в сучасній педагогічній науці стало вивчення релігійно-моральне виховання з позицій провіденціоналізму та ідеалістичного розуміння історії. Важливий зріз знань про його розвиток дають історичні та історико-педагогічні роботи про виховну роботу Греко-католицької церкви, чернечих спільнот і патронуваних ними громадських інституцій. Універсальною рисою цих праць є «монокофесійність», позаяк вони стосуються його вивчення у площинах або православного, або греко-католицького віровчень.

Попри пріоритетність вивчення історії і сучасного розвитку в Україні громадянського виховання, у західноукраїнському вимірі проблемі присвячено лише кілька спеціальних студій. Його концепт не зовсім уписується у формат націотворчих канонів педагогічної науки, тому з'ясування історичних аспектів плекання громадянина науковці пов'язують з українським державницьким ідеалом, а не з пануючими в Західній Україні іноземними політичними режимами, які прагнули сформуванню у власних громадян-українців почуття патріотизму стосовно «своєї держави». Стрижнева роль національного виховання у формуванні зростаючого покоління стимулювала інтерес до вивчення його історико-регіональної ретроспективи. Генерація науковців кінця 90-х рр. ХХ - початку ХХІ ст. виробила стандартні підходи до системного аналізу як національного, так і морального, громадянського й інших напрямів виховання, що полягають у з'ясуванні відповідних теоретичних і практичних засад, викладених у доробку тодішніх педагогів, показу особливостей їх реалізації у навчально-виховному процесі та позашкільній роботі з учнівською молоддю, виявлення формуючих впливах різних суспільних чинників тощо.

Аналіз регіонального зрізу досліджень історико-педагогічних процесів, що окреслюється системою координат українознавства, ускладнюється через його багатосаровість і дискусійність трактувань окремих компонентів. При

розмаїтті підходів до вивчення широкого спектру проблем етнопедагогіки і народної педагогіки регіональний аспект в одних випадках не виокремлювався, в інших є виразнішим, а чимало студій безпосередньо відображають етнопедагогічні традиції західноукраїнських земель. Сучасні вчені помітно просунулися у вивченні регіонального виміру історичної ретроспективи шкільного краєзнавства і туристичного-краєзнавчого руху на перетині різних наукових дисциплін.

Долаючи стереотипи україноцентризму, історико-педагогічна наука виводить з маргінального стану вивчення виховних процесів у поліетнічних середовищах західного регіону. України. Однак при цьому, увага знову ж таки зосереджується на полікультурному вихованні української молоді, тоді як іноетнічна молодь випадає з поля зору дослідників, а основний доробок з даної тематики стосується передусім Закарпаття.

Попри актуалізацію проблеми екологічного виховання, його історико-регіональний західноукраїнський вимір майже непомітно розчиняється у повені досліджень, присвячених еколого-природознавчим проблемам сучасної України. Це стосується і трудового виховання: в радянській педагогіці його осмисленням й обмежувалося періодом соціалістичних перетворень, за сучасних умов воно також майже не вивчається в історичній ретроспективі.

Властиві загальні та специфічні риси має масив досліджень про різні складові виховної системи. Тематика естетичного виховання досліджувалася у «вузьких педагогічних нішах» й передусім стосувалася учнівської молоді Закарпаття. Фізичне виховання вивчалася у розрізі окремих наукових галузей: теорії та історії педагогіки, соціальної педагогіки, етнопедагогіки, теорії фізичного виховання і спорту, медицини. Науковці приділили найбільшу увагу його історичному розвитку на Буковині, в Галичині й у загальноосвітніх школах Західної України. Воно осмислювалося у різних тематичних ракурсах: через призму системи управління школою, з позицій соціальної педагогіки та народознавства тощо. Виокремлення здоров'язберігаючої культури у самостійну галузь знань стимулювало історико-педагогічні дослідження про формування здорового способу життя та валеологічної освіти учнівської молоді у Західному регіоні України. Його також активно вивчають у розрізах традиційно-звичаєвої культури українців, у контексті громадсько-педагогічних ініціатив тощо.

Міждисциплінарна синкретичність зумовила труднощі осмислення проблеми опіки й опікунства, що традиційно стосується не лише дітей і молоді, а й інших категорій населення. Попри масштабність всеохопленість такої діяльності наявні дослідження стосуються передусім Галичини та розглядають її через призму опіки з боку церковних інституцій і світських організацій.

Сучасна історико-педагогічна наука здійснила помітний поступ у вивченні історичного досвіду становлення і розвитку виховних систем на західноукраїнських землях, однак нагромаджений рівень знань традиційно охоплює другу половину XIX - 30-ті рр. та нерівномірно відображає розвиток її складових (напрямів) в окремих регіонах.

Тема 8. Культурно-освітня, громадська та виховна діяльність різнопрофільних товариств і об'єднань регіону.

Ключові поняття: товариства, діяльність, об'єднання, організації, регіон.

Рекомендована література: [23; 35; 45; 76; 85; 87; 98; 113; 124; 127; 128; 129; 140; 141; 143].

Виникнення і діяльність українських громадських організацій на західноукраїнських землях — унікальне явище в історії національної культури, освіти, педагогіки.

Виходячи з таких універсальних критеріїв, як соціальна база (поділ членів за віковими, статевими, професійними, іншими ознаками) та суспільні цілі товариств поділяємо їх на чотири основні групи: а) культурно-освітні; б) молодіжні; в) жіночі; г) професійні і станові. Відзначаємо умовність, спрощеність такої градації, адже окремі самодіяльні інституції можуть належати до кількох названих груп, а в середині багатьох із них можна своєю чергою виокремити дрібніші підгрупи тощо.

Найбільше уваги науковці приділили діяльності «Просвіти» в Галичині, де після виникнення у 1868 р. товариство здійснило визначний поступ й поширилося іншими етнічними теренами. У схожому ракурсі розглядається діяльність товариства «Руська бесіда» на Буковині в 1869-1940 рр., яка представляється як певний аналог «Просвіти». Утім, гадаємо, «педагогізація» феномену «Просвіти» й намагання представити її як «цілісну освітньо-виховну інституцію», що проводила цілеспрямовану «педагогічно-просвітницьку роботу», подекуди, виглядає штучною й не завжди адекватно відображає справжню сутність товариства. А загалом такий підхід є продуктивним, бо він розкриває нові грані й увиразнює його роль у формуванні національної системи освіти на регіональному рівні.

Аналіз наукового доробку про становлення і розвиток національних педагогічних товариств у Західному регіоні України в останній третині XIX — 30-х рр. XX ст. за такими ознаками, як характер членства, суспільні завдання і терен діяльності дозволяє поділити їх на чотири групи. Перша — це масові інституції, що гуртували представників різних соціальних верств задля розв'язання широкого комплексу освітніх, виховних й інших культурних потреб українства. До неї відносимо Українське педагогічне товариства (УПТ;

з 1923 р. також називалося «Рідна школа»), що існувало у 1881-1939 рр. у Галичині й намагалося поширити діяльність на інші західноукраїнські терени, а також буковинське товариство «Українська школа». До другої групи зараховуємо асоціації, що гуртували широке громадянство задля вирішення окремих освітніх та виховних завдань: Українське крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю, Українська захоронка, Товариство вакаційних осель та ін. Третю групу складають професійні об'єднання учителів («Взаємна поміч українських вчителів», «Учительська громада», «Вільна організація українських учителів Буковини», Товариство учителів вищих шкіл ім. Г. Сковороди та ін.). Четверта група — це локальні інституції, які опікувалися місцевими навчальними закладами та сприяти місцевій молоді в одержанні освіти. Попри певну умовність такої градації вона надається для аналізу наукової літератури з даної проблеми.

До системи позаформального виховання й належать такі соціальні інститути, як громадські молодіжні об'єднання, організації, рухи. За такого розширеного трактування до громадських молодіжних об'єднань, що діяли в західному регіоні України наприкінці XIX — у 30-з рр. XX ст. слід віднести не лише різні за ідейною платформою і характером діяльності товариства «Січ», «Сокіл», «Пласт», «Орли», спортивні та інші організації, а й об'єднання студентів, гімназистів, численні неформальні асоціації. Вони здебільшого являли собою запозичені в інших європейських народів організаційно-ідеологічні моделі, які адаптовувалися до можливостей, потреб і завдань поступу української суспільності Галичини, Буковини, Закарпаття, Волині.

У XX ст. у вітчизняній історіографії оформився такий окремий напрям наукових досліджень, як історія українського жіночого руху. Його вивчення — це типовий зразок жіночих студій, які розвиваються під впливом ідеології фемінізму та методології гендерних досліджень. Вивчається становлення західноукраїнського жіночого руху за різних хронологічних періодів, однак і в даному випадку акценти зміщені на останню третину XIX — першу половину XX ст., коли він досяг найвищого рівня розвитку.

Таким чином праці про діяльність окремих товариств на західноукраїнських землях, перетинаються зі студіями про виховну роботу різних об'єднань в окремих регіонах, перегукуються з доробком про її окремі напрями й аспекти та з роботами про сучасні позаформальні виховні інституції, де діяльність молодіжних організацій розглядається в історичній ретроспективі тощо.

Тема 9. Персоналістський напрям у дослідженнях з історії педагогічної думки Західного регіону України зазначеного періоду.

Ключові поняття: персоналії, дослідження, доробок, біографія, педагогічна діяльність, концепція, спадщина, творчість.

Рекомендована література: [7; 13; 14; 25; 28; 46; 47; 56; 57; 61; 63; 67; 69; 74; 80; 91; 92; 93; 96; 106; 109; 110; 114; 115; 117; 121; 132].

Педагогічну персоналістику подекуди вважають «новим», «інноваційним» напрямом історико-педагогічних досліджень, хоча вона має глибокі коріння, зокрема й у вигляді біографістики. Сучасні вітчизняні вчені помітно просунулися у розробці теоретико-методологічних засад педагогічної персоналістики. У руслі наукового дискурсу вони визначають інструментарій і методичні підходи вивчення й інтерпретації ідей та поглядів відомих і менш знаних педагогів та освітніх діячів різних історичних періодів. Переосмислення їх творчої спадщини відкриває нові підходи і можливості вивчення історико-педагогічних явищ минулого.

Виокремлення двох етапів у розвитку педагогічної персоналістики за доби державної незалежності (90-ті рр. ХХ ст. та початок ХХІ ст.) відображає зміни у її парадигмі, коли від осмислення цієї проблеми в руслі повернення і реабілітації «незаслужено забутих імен» перейшли до комплексного аналітичного вивчення життєдіяльності і творчої спадщини окремих діячів. Посилення персоніфікації історико-педагогічного процесу увиразнюють історико-педагогічні синтети та спеціальні довідникові видання, антології, які також засвідчують необхідність удосконалення принципів добору репрезентативного кола персоналій української педагогічної думки.

Біографістика Західного регіону, у порівняно з персоналістикою всієї України, виглядає «деформованішою» в хронологічному відношенні: абсолютна більшість студій присвячена діячам другої половини ХІХ - першої половини ХХ ст., тоді як постаті більш ранніх, а особливо радянського і сучасного періодів вивчалися значно слабше. Лише в останньому десятилітті стали активніше вивчати творчість знаних учених-педагогів невдовзі після їхньої смерті чи навіть за життя.

Розвиток аналітичних досліджень з педагогічної персоналістики обумовив і стимулював підготовку спеціалізованих археографічних видань, що сприяють систематизації творчої спадщини відомих освітян, роблять її доступнішою для наукової громадськості. Активізувалося видання матеріалів про творчу спадщину знаних вчених, основу яких складають матеріали їхніх публікацій, дедалі частіше такі публікації з'являються у вигляді навчально-методичної літератури, документальні видання, які містять опубліковані та неопубліковані праці науковців. Сказане стосується і такого відносно нового явища у розвитку української персоналістики, як поява різного роду довідникових видань про життя і творчість знаних педагогів. Вони мають різні змістову структуру та

рівень інформативності, однак дають важливі уявлення про їхній «науковий образ» й окреслюють орієнтири першого етапу пошуково-евристичної роботи. Відзначимо відносно нову й перспективну тенденцію щодо вивчення та популяризації життєдіяльності і спадщини українських педагогів минулого у вигляді навчально-дидактичних посібників, які пропонують не лише інформативну базу, а й підходи, форми, засоби їх використання у класній та позакласній роботі.

Отже, вітчизняна педагогічна персоналістика зробила потужний поступ у вивченні життєдіяльності і творчої спадщини громадсько-освітніх діячів, педагогів, учених західного регіону України, що переважно належать до періоду XIX - першої половини XX ст. Водночас, вона повинна повніше використовувати значний доробок з історичної біографістики, яка систематизує багатий фактографічний матеріал, репрезентує оригінальні теоретичні положення та спонукає до осмислення творчої спадщини особистостей, що зробили вагомий внесок у розвиток національної освіти і шкільництва.

Плани практичних занять

Практичне заняття № 1

План

1. Методологія наукових досліджень.
2. Концепції наукових досліджень Західного регіону України другої половини XX – початку XXI століття.
3. Класифікація джерельної бази та ступінь дослідженості наукової проблеми.

Пошукові та творчі завдання

1. Проаналізувати підходів до розуміння природи наукової методології.
2. Обґрунтувати основоположні методологічні принципи й вимоги до дослідної роботи.
3. Порівняти різноманітні погляди науковців на поняття «концепція» та визначення даної категорії у словниках.
4. Визначити категоріально-понятійний апарат наукового дослідження.
5. Вирізнити поняття «історіографія педагогічної науки» («історіографія педагогіки») та «історіографія історії педагогіки».
6. Класифікувати джерела комплексних історико-педагогічних дослідженнях, присвячених певним конкретно-педагогічним проблемам.

Рекомендована література: [1; 21; 27; 29; 48; 49; 50; 71; 78 та ін.].

Практичне заняття № 2

План

1. Історіографічний аналіз рівня дослідженості вітчизняними науковцями певних тем та здобутків і прогалин у вивченні окремих аспектів розвитку педагогічної науки.
2. Творчі надбання західноукраїнських діячів XIX - 30-х рр. XX ст. та українського зарубіжжя.
3. Науковий доробок про розвиток освітніх і виховних процесів у західному регіоні України за часів державної незалежності.

Пошукові та творчі завдання

1. Підготувати експрес-повідомлення за темою «Проблематика сучасних вітчизняних історико-педагогічних досліджень».
2. Проаналізувати та виділити основні напрями досліджень науковців Західного регіону України другої половини XX століття.
3. Прослідкувати рівень нагромадження наукових знань з окремих конкретно-педагогічних проблем (на вибір викладача: навчання, виховання, управління навчальними закладами, діяльність різноманітних товариств тощо).
4. Перелічити застосовані методи досліджень розвитку педагогічної науки Західного регіону України.
5. Окреслити практичне значення досліджень вітчизняних науковців з історико-педагогічного спрямування регіону.

Рекомендована література: [6; 11; 16; 24; 31; 43; 54; 62 та ін.].

Практичне заняття № 3

План

1. Система знань, що описує й пояснює певне коло педагогічних явищ і процесів.
2. Інформативні джерела реконструкції історіографічного процесу другої половини XX - початку XXI ст.
3. Класифікації історіографічних джерел та їх змістовна характеристика.

Пошукові та творчі завдання

1. Охарактеризувати параметрами і характеристиками до наукових статей і публікацій матеріалів наукових конференцій.
2. Проаналізувати зусилля науковців різних галузей знань щодо вивчення і розв'язання актуальних освітньо-виховних проблем.
3. Порівняти складові методичних розробок і рекомендацій, що присвячені узагальненню досвіду з організації навчально-виховної роботи окремих педагогів, освітніх закладів.
4. Обґрунтувати значення історіографічних студій.
5. Розробити власну репрезентаційну схему і підходи до класифікації джерельної бази.

Рекомендована література: [4; 52; 83; 103; 111; 120; 131; 143 та ін.].

Практичне заняття № 4

План

1. Характер еволюції освітніх систем.
2. Ознаки і властивості розвитку систем освіти Західного регіону України ХХ – ХХІ століття.
3. Проблеми оновлення змісту освіти.
4. Зміст, методи, форми, напрями розвитку освітніх процесів у регіоні.

Пошукові та творчі завдання

1. Проаналізувати рівень дослідженості освітніх систем на Закарпатті.
2. Прокоментувати збільшення уваги науковців до розвитку освіти на західноукраїнських землях у 1920-1930-х рр.
3. Знайти регіональні дослідження кінця ХХ ст. з питань зміцнення зв'язків школи з життям і практикою, з підготовки молоді до трудової діяльності.
4. Систематизувати матеріал про розвиток мережі навчальних закладів в окремих адміністративних одиницях (областях, районах, містах, селах).
5. Графічно показати висвітлення історії української педагогіки і шкільництва в Галичині, Буковині, на Закарпатті, у сучасних дослідженнях.
6. Відобразити роль і місце та загальні й особливі тенденції розвитку освіти і шкільництва регіону у суспільному розвитку України ХХ ст.

Рекомендована література: [5; 8; 10; 11; 31; 39; 40; 41; 51; 64 та ін.].

Практичне заняття № 5

План

1. Характеристика поняття «народна освіта».
2. Історія та діяльність вищих навчальних закладів регіону.
3. Доробок з історії розвитку економічної, жіночої, релігійної освіти, освіти дорослих.

Пошукові та творчі завдання

1. Охарактеризувати зміст середньої освіти, що склалася на західноукраїнських землях у ХІХ - 30-х рр. ХХ ст.
2. Дослідити організацію навчання у різних типах освітніх закладів Буковині, Закарпаття, Волині та Галичини.
3. Проаналізувати дослідження з питань розвитку змісту математичної, художньо-естетичної, релігійної та ін. освіт на західноукраїнських землях наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст.
4. Обґрунтувати підходи і характеристики історіографії розвитку мистецької освіти у західному регіоні України.

5. Порівняти становище жінки за часів австрійського та польського панування зі змінами, що відбулися за радянської влади.
6. Підготувати наукову доповідь з питання дослідження про організаційно-педагогічні засади освіти дорослих в регіоні другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Рекомендована література: [10; 11; 37; 39; 40; 51; 84; 85; 94; 104 та ін.].

Практичне заняття № 6

План

1. Місце підручника серед інших засобів навчання.
2. Концепції та інноваційні підходи щодо підготовки підручників для національної школи.
3. Чинників еволюції змістового наповнення шкільних книг регіону.
4. Доробок вітчизняних науковців з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства.

Пошукові та творчі завдання

1. Обґрунтувати обов'язковість підручника як навчальної літератури, що проектує предметний зміст на всі види пізнавальної діяльності дітей.
2. Вивчити історичний аспект розвитку дидактичної літератури регіону.
3. Проаналізувати спеціальні дослідження з проблеми підручникотворення на західноукраїнських землях у ХХ - першій половині ХХІ ст.
4. Розкрити етапи еволюції змісту шкільних підручників на Закарпатті, Буковині, Галичині та Волині упродовж другої половини ХХ - початку ХХІ ст.
5. Розробити власних принципи підручникотворення для національної школи.
6. Розкрити роль і значення різнотипних бібліотечних установ у навчанні й вихованні на основі наукових досліджень регіону.

Рекомендована література: [9; 17; 26; 42; 60; 82; 89; 113 та ін.].

Практичне заняття № 7

План

1. Методологічна база для вивчення сутності, структури та теорії й методики виховання в історичній ретроспективі.
2. Класифікація джерельної бази з даної проблеми.
3. Зміни у парадигмі осмислення історії, теорії і практики виховання.
4. Висвітлення теорії і практики національного виховання у розвитку сучасної педагогічної науки.

Пошукові та творчі завдання

1. Розкрити тлумачення виховання у широкому та вузькому педагогічному значенні.

2. Проаналізувати тематичну палітру та внутрішню змістову структуру педагогічних досліджень, присвячених вихованню як конкретно-історичному явищу.
3. Виокремити характеристики і спрямованість сучасної історіографії даної проблеми, виділити прикметні риси.
4. Проаналізувати зміст, методи, форми розвитку виховного процесу в освітньо-виховних закладах (українського чернецтва, діяльності громадських інституцій, школі, закладах дошкільної і суспільної опіки, молодіжних об'єднаннях тощо – за вибором студента).
5. Скласти список джерел розгляду національно-зорієнтованої проблеми громадянського виховання на західноукраїнських землях.
6. Підготувати наукову доповідь з проблем етнопедагогіки, становлення її окремих компонентів (трудове, моральне, фізичне виховання); про її головні засоби (мова, народна творчість, обрядовість, ін.), про традиції народної педагогіки різних етногруп України тощо.

Рекомендована література: [15; 22; 59; 62; 73; 81; 83; 88; 103 та ін.].

Практичне заняття № 8

План

1. Розвиток культурно-освітніх та педагогічних товариств.
2. Класифікація громадських товариства.
3. Розвиток виховних систем молодіжних організацій західноукраїнського регіону.

Пошукові та творчі завдання

1. Розробити міні-словник розкриття дефініцій «громадська організація», «освітні товариства», «педагогічні товариства», «дитячі громадські об'єднання», «культурно-освітні товариства» тощо.
2. Обґрунтувати значення доробку про розвиток і діяльність «Рідної школи» та «Просвіти» у Західному регіоні України.
3. Розділити на групи національні педагогічні товариства Західного регіону України за такими ознаками: характер членства, суспільні завдання і терен діяльності.
4. Відстежити тенденцію щодо узгодження основних підходів до вивчення дитячих і молодіжних рухів, розуміння їхньої сутності, засад побудови та функціонування.
5. Скласти список праць, присвячених виховній роботі організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт», «Луг» та січових товариств.
6. Виокремити та охарактеризувати молодіжні організації, які займалися «педагогічною діяльністю».

7. Розкрити основні напрями, зміст і форми підготовки зростаючого покоління до самостійного трудового життя в діяльності молодіжних об'єднань.

Рекомендована література: [36; 45; 59; 70; 97; 123; 127; 128; 135 та ін.].

Практичне заняття № 9

План

1. Дослідження з питань життєдіяльності представників української педагогічної думки.
2. Етапи розвитку педагогічної персоналістики в Україні та їх характеристика.
3. Джерельна база персоналістичних досліджень.
4. Фактори періодизації життєдіяльності персоналій.

Пошукові та творчі завдання

1. Зробити порівняльну характеристику понять «біографістика» та «персоналістика».
2. Обґрунтувати значення реконструкції біографій педагогів, письменників, діячів культури, їх творчої і практичної діяльності.
3. Розкрити педагогічні погляди І. Велигорського, М. Галущинського, Ю. Дзеровича, О. Духновича, К. Малицької, В. Пачовського, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, Ю. Федьковича, І. Франка та інших (на вибір студента).
4. Проаналізувати та діаграмно показати розвиток вітчизняної педагогічної персоналістики, враховуючи тенденцію «регіоналізації» (період на вибір студента).
5. Розробити структурне відношення життєвого шляху, професійної, громадсько-просвітницької діяльності та творчої спадщини (обраної студентом постаті).
6. З'ясувати внесок персоналій у теорію і практику навчання і виховання (персоналія на вибір студента, враховуючи регіональний компонент).
7. Реконструювати педагогічну «концепцію» певного діяча.
8. Розкрити збереження традиції щодо осмислення наукових концепцій найвизначніших українських педагогів ХХ ст. у вищих навчальних закладах Західного регіону України.
9. Знайти дослідження з розкриття колективних портретів педагогів і просвітян у певних просторових, часових, інституційних вимірах.

Рекомендована література: [7; 13; 14; 28; 46; 47; 53; 56; 57; 61; 63; 67; 68; 69; 74; 80; 91; 92; 93; 96 та ін.].

Рекомендації до самостійної роботи студентів

А) Орієнтовна тематика рефератів

1. Методологічні засади дослідження як обов'язковий компонент комплексних наукових праць.
2. Основні методологічні принципи й вимоги до дослідної роботи.
3. Проблема предметного поля історіографії педагогічної науки.
4. Науково-педагогічний дискурс сучасних науковців щодо змісту та основних контурів історико-педагогічної науки.
5. Структура і завдання педагогічних знань з урахуванням міждисциплінарного підходу до педагогічних досліджень.
6. Класифікації джерел у комплексних історико-педагогічних дослідженнях.
7. Джерела реконструкції історіографічного процесу другої половини ХХ - початку ХХІ ст. з нагромадження наукових знань про освітні і виховні процеси в Західному регіоні України.
8. Значення довідникової літератури у підготовці дослідження.
9. Процес удосконалення навчальних планів і програм для загальноосвітніх навчальних закладів за часів незалежності України (на основі наукових досліджень).
10. Регіональна історіографія історії освіти і шкільництва Закарпаття у 1970-1980-х рр.
11. Здобутки сучасних учених у вивченні організації змісту початкової освіти на західноукраїнських землях в ХІХ - 30-х рр. ХХ ст. (територіальні межі на вибір студента).
12. Розвиток теорії і практики навчання в Галичині за міжвоєнного періоду (на основі монографії Т.Завгородньої «Теорія і практика навчання в Галичині (1919-1939 рр.)»).
13. Зміст навчально-виховного процесу в українських закладах багатонаціонального Закарпаття (часові межі на вибір студента).
14. Вивчення представників вітчизняної педагогічної думки у сучасних регіональних наукових дослідженнях.
15. Науково-пізнавальне значення окремих історико-педагогічних досліджень з проблем фізичного (художньо-музичного, морального, національного, родинного та ін.) виховання (на вибір студента).
16. Роль Греко-католицької церкви, чернечих спільнот та патронуваних ними громадських інституцій (школи, заклади довілля та суспільної опіки, молодіжні об'єднання тощо) регіону у вихованні молоді (за вибором студента).
17. Регіональний вимір досліджень історико-педагогічних процесів через систему українознавства.
18. Форми і методи організації краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів регіону.

19. Внесок у розвиток педагогічної думки О. Волошина, Г. Врецьони, А. Горохович, О. Духновича, Б. Заклинського, І. Крип'якевича, О. Попович, М. Стельмаховича, Б. Ступарика І. Ющишина, Л. Ясінчука (на вибір студента).
20. Вивчення персоналій на перетині педагогіки та літературознавства (М. Базник, В. Барвінський, С. Воробкевич, І. Петрів, С. Людкевич та ін.) (на вибір студента).

Б) Завдання для індивідуальної роботи

1. Проаналізувати поняття: заперечення, корегування, подальший розвиток.
2. Розглянути закономірності розвитку історико-педагогічних процесів, явищ, подій через призму їхньої сукупності, внутрішньої суперечливості й багатогранності, типовості й винятковості.
3. Проаналізувати та графічно показати ступінь дослідженості регіональних освітньо-виховних проблем (регіон на вибір студента).
4. Деталізувати, уявити уявлення про особливості педагогічної науки та детермінованість регіональних досліджень державними, європейськими й специфічними «місцевими» етнокультурними чинниками.
5. Систематизувати наукові ідеї питань виховання (навчання, підготовки вчителів, управління навчальними закладами, підвищення кваліфікації вчителів тощо) (на вибір студента).
6. Охарактеризувати методи історіографічного наукового дослідження.
7. Презентувати проблематику дисертаційних досліджень з питань історії (медицини, різних напрямів виховання, окремих компонентів системи освіти тощо) (на вибір студента).
8. Розкрити поняття «регіональні синтези» та «регіональні синтези історії освіти».
9. Оцінити доцільність видань навчальної літератури чи праць з персоналістики або з вузьких конкретно-педагогічних проблем.
10. Розкрити поняття «освітня система» і «освітня політика».
11. Довести розуміння історії педагогіки як науки про розвиток теорії і практики освіти, навчання і виховання зростаючих поколінь.
12. Підготувати фактографічний матеріал про розвиток мережі навчальних закладів в окремих адміністративних одиницях (областях, районах, містах, селах) із зазначенням кількості їхніх типів, вчителів, учнів й інших показників (на вибір студента).
13. Виділити основні концепції В. Моцюка і Б. Ступарика у монографії «Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.)».

14. Проблеми теорії і методики викладання певних дисциплін у регіональному ракурсі (на основі аналізу сучасних наукових досліджень – короткий огляд).
15. Проаналізувати тематику історико-педагогічних студій змістових і ціннісних критеріїв градації системи виховання: розумове, моральне (релігійне), громадянське, трудове, естетичне, фізичне, правове, екологічне та інші види (на вибір студента).
16. Провести порівняльний аналіз праць з історії розвитку національного виховання.
17. Систематизувати державні навчальні заклади та сферу позашкільного виховання Галичини, Буковини, Волині, Закарпаття (територіальні межі на вибір студента).
18. Виділити об'єктивні (етнокультурне багатство і своєрідність) та суб'єктивні чинники, що сприяли посиленню уваги до вивчення знань і досвіду народної педагогіки західноукраїнського регіону.
19. Дослідити освітню діяльність знаних педагогів Галичини М. Базника, О. Барвінського, М. Галущинського, Ю. Дзеровича, А. Животка, О. Маковея, К. Малицької, Д. Петріва, В. Сімовича, Я. Яреми, Л. Ясінчука, (на вибір студента).
20. Підготувати презентаційну роботу «Відомі діячі Прикарпатського національного університету» (часові межі та персоналії на вибір студента).

В) Теми для проведення педагогічних міні-досліджень

1. Проаналізувати регіональні системи освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст.
2. Головні здобутки української педагогічної науки радянського періоду.
3. Чинники активізації вивчення освітньо-культурних процесів в Західному регіоні України.
4. Відстежити розвиток народних (церковних) і приватних шкіл, діяльність мандрівних учителів, читалень в регіоні.
5. Розвиток освіти на західноукраїнських землях у 1920-1930-х рр.
6. Регіональні дослідження кінця 50-х рр. ХХ ст.
7. Розвиток соціалістичного культурного будівництва в західних областях України.
8. Питання поліпшення форм і методів навчальної роботи у регіональних сучасних наукових дослідженнях.
9. Розвиток освіти етнічних меншин Західного регіону України на перетині різних наукових дисциплін (територіальні межі на вибір студента).
10. Розкриття сутності змісту освіти Західного регіону України як діяльності суб'єктів навчального процесу (друга половина ХХ століття).

11. Розвиток середньої школи в Галичині воєнного періоду.
12. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в регіоні (територіальні межі дослідження студент обирає самостійно).
13. Організації навчання у різних типах освітніх закладів Буковині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття).
14. Досвід навчально-виховного процесу загальноосвітніх закладів регіону (територіальні межі на вибір студента).
15. Загальні типові риси історіографії аналізу наукового доробку про окремі напрями виховання.
16. Ідеї класичної педагогічної спадщини та сучасного доробку різних наукових дисциплін щодо вивчення громадянського виховання молоді в регіоні.
17. Діяльність наукової школи М.Стельмаховича.
18. Діяльністю молодіжних товариств «Пласт», «Сокіл», «Луг», «Січ».
19. Ідея «народності педагогіки» у творчості О.Духновича.
20. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Ю.Федьковича.
21. Розвиток педагогічної біографістики Західного регіону України.
22. Діяльність наукової школи Б.Ступарика.

ДОДАТОК Б

Рекомендована література:

1. Абашкіна Н.В. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень / Н.В.Абашкіна, Е.П.Бережна, В.О.Дорошкевич // Рідна школа. - 1994. - Ч. 3-4. - С. 41-43.
2. Адаменко О.В. Вибірковий метод в історико-педагогічному дослідженні / О.В.Адаменко // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. - 2003. - № 4. - С. 6-14.
3. Адаменко О.В. Українська педагогічна наука в другій половині ХХ століття: монографія / О.В.Адаменко. - Луганськ: Альма-Матер, 2005. - 704 с.
4. Актуальные вопросы историографии и источниковедения истории школы и педагогики: сборник / под ред. Э.Д.Днепровы и О.Е.Кошелевой. - М.: Изд-во АПН СССР, 1986. - 230 с.
5. Алексеев Ю.М. Україна: освіта і держава (1986-1997) / Ю.М. Алексеев. - К., 1998. - 110 с.
6. Андрійчук А. Історія фізичної культури і спорту на Буковині в австрійський період (1774-1914 рр.) / А.Андрійчук // Час. - 1994. - № 43. - С.6; №44. - С.6.
7. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття: навч. посіб. / [Т.К.Завгородня, З.І.Нагачевська, Н.М.Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Плай, 2008. – 480 с.
8. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX — перша половина XIII ст.) / С.Д.Бабишин. - К.: Вища школа, 1973. - 164 с.
9. Бай І. Педагогічні засади укладання та ілюстрування українських підручників Галичини (друга половина ХІХ – початок ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / І. Бай. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
10. Баїк Л.Г. Освіта в Східній Галичині, на Буковині та Закарпатті / Л.Г. Баїк // Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - поч. ХХ ст.) / за ред. М.Д.Ярмаченка та ін. - К.: Радян. школа, 1991. - С. 159-187.
11. Баїк Л.Г. Шкільна освіта в Східній Галичині, на Буковині та Закарпатті / Л.Г. Баїк // Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - поч. ХХ ст.) / за ред. М.Д.Ярмаченка та ін. - К.: Радян. школа, 1991. - С. 348-367.
12. Баран В. Україна в умовах системної кризи (1946 – 1980-і рр.) / В.Баран, В.Даниленко. - Т. 13. – К.: Альтернативи, 1999. – 304 с.
13. Беднаржова Т. Августин Волошин — державний діяч, педагог-мислитель / Т.Беднаржова. - Львів: Основа, 1995. - 231 с.
14. Беднаржова Т. Степан Сірополко — подвижник українського шкільництва / Т. Беднаржова. - Львів: Вільна Україна 1998. - 318 с.

15. Бенца О.І. Громадянське виховання учнівської молоді в спадщині діячів освіти Закарпаття (1919-1939 рр.): монографія / О.Бенца. - Дрогобич: Коло, 2004. – 232 с.
16. Берені А. Українська історіографія проблеми суспільно-політичного та духовного життя угорців Закарпаття (1991-2003 рр.) / А.Берені // Carpatika-Karpatika. - Вип. 5. - Актуальні проблеми української політології. - Ужгород: Вид-во Ужгородського нац. ун-ту, 2003. - С. 156-188.
17. Беспалько В.П. Теорія учебника. Дидактический аспект / В.П.Беспалько. - М.: Педагогика, 1988. - 160 с.
18. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання: навч.-метод. посіб. / І.Д.Бех. - К.: ІЗМН, 1998. - 204 с.
- 19.Белан Г.В. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення / Г.В.Белан // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. - Хмельницький: ХГПА, 2013. - Вип. 15. - С.50-54.
20. Бібліотечне Закарпаття: сторінки історії та сучасності. - Ужгород, 2000. – 266 с.
21. Біницька К.М. Педагогічна історіографія - сучасний стан напряду історико-педагогічних досліджень / К.М.Біницька // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. - Хмельницький: ХГПА, 2013. - Вип. 15. - С. 58-62.
22. Бондар А.Д. Розвиток суспільного виховання в Українській РСР (1917-1967) / А.Д.Бондар. - К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1968. - 227 с.
23. Борецько О.М. Громадські товариства Волині: просвітницька діяльність (др. пол. XIX – поч. XX ст.): метод. реком. / О.М.Борецько. - Житомир: Поліграфічний центр ЖДУ, 2004. - 50 с.
24. Бурлака Я.І. Історія педагогіки України: витоки, пошуки, проблеми / Я.Бурлака, Ю.Д.Руденко // Рідна школа. - 1992. - № 1. - С. 7-13.
25. Валевский А.Л. Основания биографистики / А.Л.Валевский. - К.: Наук. думка, 1993. - 110 с.
26. Вальо М. Книговидавнича діяльність Українського педагогічного товариства «Рідна школа» (Бібліографічний огляд) / М.Вальо. - Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність: наук. альманах. - Ч. 1 / Упор. і ред. Д.Герцюк, С.Ярема. - Львів: Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», 2001. - С. 138-150.
27. Варшавчик М. А. Історіографічні джерела / М.А. Варшавчик // Джерелознавство історії України: довідник / за ред. М. Варшавчика, Я. Калакури. – К.,1998. – С. 26-27.
28. Василь Пашницький: педагог, краєзнавець, бібліофіл. - Івано-Франківськ, 2003. - 44 с.

29. Ваховський Л.Ц. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми / Л.Ц.Ваховський // Шлях освіти. - 2005. - Ч. 2. - С. 7-11.
30. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні / О. Вацеба. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. - 232 с.
31. Велика Волинь: історія освіти і культури [монографія] / [Н. М. Андрійчук та ін.]; за ред. проф. Левківського М. В.; Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – 500 с.
32. Великочий В. Українська історіографія суспільно-політичних процесів у Галичині 914-1919 рр.: монографія / В. Великочий. – Івано-Франківськ: Видавн.-дизайнерський відділ ЦІТ ПНУ ім. В. Стефаніка, 2009. – 812 с.
33. Верменич Я.В. Регіональна історіографія України ХІХ – початку ХХ ст.: спроба періодизації / Я. В. Верменич // Історія. Четвертий міжнародний конгрес українців. – Ч.ІІ. (ХХ століття). – Одеса-Київ-Львів, 1999. – С.44-48.
34. Верменич Я.В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я.В. Верменич. – К., 2003. – 516 с.
35. Візитів Ю.М. Пластовий рух на Волині в міжвоєнний період / Ю.М.Візитів. - Рівне: Волинські обереги, 2008. - 176 с.
36. Видання «Просвіт» Галичини. Книги та аркушева продукція (1868-1939 рр.). Бібліографічний покажчик. - Вип. 1. - К.: Абрис, 1996. - 195 с.
37. Висіцька Г. Три сходинки до самоствердження: освіта, трудова і громадська діяльність жінок Закарпаття / Г. Висіцька. – Ужгород: Ліра, 2008. – 642 с.
38. Вишпінська Я. Я. Музично-педагогічна діяльність С.І.Воробкевича і розвиток музичної освіти на Буковині / Я.Вишпінська // Питання історії, історіографії, джерелознавства та архівознавства Центральної та Східної Європи: зб. наук. праць. - Київ-Чернівці, 1997. - Вип. 1. - С. 81-87.
39. Вища педагогічна освіта і наука України: історія сьогодення та перспективи розвитку. Волинська область / Ред. рада вид.: В.Г.Кремень (голова) [та ін.]: редкол. тому: І.Я.Коцан та ін. - К.: Знання України, 2009. - 415 с.
40. Вища педагогічна освіта і наука України: історія сьогодення та перспективи розвитку. Івано-Франківська область / ред. рада вид.В.Г.Кремінь та ін. редкол. тому: Б.К.Остафійчук (гол.), В.І.Кононенко (відп. ред.) та ін. - К.: Знання України, 2010. - 335 с.
41. Волошенко І. І. Освіта Монастирищини: становлення, розвиток / І. І. Волошенко, К. Г. Бульба. – Монастирище, 2007. – 400 с.
42. Гаврищак І. Українські гімназійні підручники ХІХ століття: історико-філософський дискурс / І.Гаврищак. - Тернопіль: Горизонт, 1999. - 130 с.
43. Гайдученко Ю.О. Історико-педагогічна інформативність та джерелознавчий потенціал художньої спадщини українських письменників у дослідженні проблеми виховання дітей другої половини ХІХ ст. / Ю.Гайдученко //

- Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. - Хмельницький: ХГПА, 2013. - Вип. 15. - С. 129-135.
44. Галайчак Т. Книжкові та періодичні видання України за часів тоталітаризму / Т.Галайчак // Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб.наук.праць. – Вип. 3-4. – Львів, 1997. – С.226-231.
45. Гарат Р.М. Діяльність товариства «Просвіта» в Галичині (1868-1921 рр.) / Р.Гарат, А.П.Коцур, В.П.Коцур. - Переяслав-Хмельницький: Книги-XXI, 2005. - 167 с.
46. Герцюк Д. Д. Коренець Денис / Д. Герцюк // Енциклопедія Львова: у 3 т. / за ред. А. Козицького. – Львів: Літопис, 2010. – Т. 3. – С. 407-408.
47. Герцюк Д. Штрихи до портрета Якіма Яреми / Д.Герцюк // Яким Ярема (С. Ярема (упоряд.); Д. Герцюк (заг. ред.); Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. - С. 11-24.
48. Голубнича Л.О. Педагогічна історіографія: теоретичні аспекти / Л.О.Голубнича // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2012. - Вип. 27. - С. 150-157.
49. Голубнича Л.О. Класифікація джерел історіографії педагогічної персоналії / Л.О.Голубнича // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. - Хмельницький: ХГПА, 2013. - Вип. 15. - С. 162-167.
50. Голубнича Л.О. Класифікація джерел педагогічної історіографії / Л.О.Голубнича // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. - 2012. - Вип. 26. - С. 30-37.
51. Гомоннай В.В. Школа та освіта Закарпаття / В.В.Гомоннай, В.В.Росул, М.І.Талапканич. - Ужгород, 1997. - 248 с.
52. Гончаренко С.У. Методологічні характеристики педагогічних досліджень / С.У.Гончаренко // Педагогіка і психологія. - 1993. - Ч. 1. - С. 11-23.
53. Горак Я. Р. Анатоль Вахнянин і становлення музичного професіоналізму в Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / Я.Р.Горак. – Львів: Сполом, 2008. – 232 с.
54. Грицак Я. Українська історіографія. 1991-2001: Десятиліття змін / Я. Грицак // Україна модерна. - Ч. 9. - Київ-Львів: Критика, 2005. - С. 43-67.
55. Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні / Н.М.Гупан. - К.: Київ. ін-т внутрішніх справ при Нац. академії внутрішніх справ України, 2000. - 222 с.
56. 20 Видатних українських педагогів. Персоналії в історії національної педагогіки / ред. А.М.Бойко. - Полтава, 2002. - 452 с.
57. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції / О. Джус. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. - 257 с.

58. Демочко К. Мистецька Буковина: нариси з минулого / К.Демочко. - Чернівці: Книги XXI, 2008. - 336 с.
59. Дмитришина Н.М. Проблеми національного виховання в освітньо-виховних закладах українського чернецтва Галичини (кінець XIX – 30-ті роки XX століття): навч.-метод. посіб. / Н.М.Дмитришина. - Рівне: СПД Войтович М.А., 2011. - 67 с.
60. Дриндак Г. Теорія та практика створення шкільних підручників із рідної мови для початкових класів у 40-х рр. XX ст. / Г.Дриндак // Вісник Прикарпатського ун-ту: Педагогіка. - Вип. VII. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. - С. 141-148.
61. Євтух М.Б. Просвітницька діяльність та педагогічні погляди О.В.Духновича / М.Б.Євтух. - К.: Звездный, 1995.
62. Єршова Л.М. Історіографія дослідження виховного ідеалу у вітчизняній педагогічній теорії XIX - початку XX ст. / Л.М.Єршова // Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І.М.Шоробура. - Хмельницький: ХГПА, 2013. - Вип. 15. - С. 233-237.
63. Завгородня Т. «Виховати творчого, працездатного і продуктивного громадянина» (Педагогічна концепція Ярослава Кузьміва). – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 87 с.
64. Завгородня Т. Дидактична думка в Галичині (1919 – 1939 роки) / Т. Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 167 с.
65. Завгородня Т. Зміст початкової освіти в українських школах на західноукраїнських землях (1919-1939 рр.): монографія / Т. Завгородня, Г. Лемко. – Івано-Франківськ: Плай, 2011. – 212 с.
66. Завгородня Т. Педагогічні засади роботи бібліотек з учнівською молоддю в Західній Україні (1919-1939 рр.): монографія / Т.Завгородня, І.Скоморовська. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2010. - 244 с.
67. Завгородня Т.К. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Василя Луціва (1920-2005) / Т.К.Завгородня, І.І.Піц: монографія. - Івано-Франківськ: ЛІК, 2009. – 240 с.
68. Завгородня Т.К. Персоналістичний напрям у дослідженні історії педагогічної думки Галичини / Т.К.Завгородня // Історико-педагогічні дослідження: Регіональний вимір: Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т.Шевченка: Педагогічні науки. - 2006. - Листопад № 19. - Ч. II. - С. 5-11.
69. Задивлений у вічність. Спогади про Людину, Патріота, Вченого / Упор. Г.Дорошенко. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. - 80 с.
70. Закарпатський еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / відп. за випуск О.В.Гуревич. - Ужгород, 2005. - 18 с.

71. Зашкільняк Л. Методологічні аспекти світового історіографічного процесу і сучасна історична наука історіографії / Л.Зашкільняк // Українська історіографія на зламі ХХ – ХХІ ст.: здобутки і проблеми. Колективна монографія за ред. Л.Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка, 2004. – С. 24-57.
72. Збаровская Н. Библиотечная педагогика как научная дисциплина / Н.Збаровская // Библиотековедение. - 2006. - № 4. - С. 118-123.
73. З досвіду виховної роботи в школах Чернівецької області [Матеріали пед. читань]. – К., Рад. школа, 1963. – 117 с.
74. Зимомря М. Герой України – Августин Волошин / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка / М. Зимомря. – Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2006. – 134 с.
75. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919 – 1939) / І.С. Зуляк. – Тернопіль: Воля, 2005. – 946 с.
76. Ігнатенко П. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: навч.-метод. посіб / П.Р.Ігнатенко, В.Л.Поплужний, Н.І.Косарева, Л.В.Крицька. - К.: Інститут змісту і методів навчання, 1997. – 252 с.
77. Ісаєвич Я.Д. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я.Д.Ісаєвич. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 250 с.
78. Історіографічний словник: навч. посіб. для студ. / С.І.Посохов, С.М.Куделко, Ю.Л.Зайцева та ін. - Харків: Східно-регіональний гуманітарно-освітніх ініціатив, 2004. - 320 с.
79. Історія кооперативного руху: підручник для кооперативних вузів / С. Г.Бабенко, С. Д.Гелей, Я. А. Гончарук [та ін.]; Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Львів: Інститут українознавства ПАНУ, 1995. – 410 с.
80. Калічак Ю. Аркадій Животко: повернення із забуття. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність вченого / Ю.Калічак. - Дрогобич: Коло, 2003. - 214 с.
81. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С.Г.Карпенчук. - К.: Вища школа, 1997. - 304 с.
82. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917-1923) / Т.І.Ківшар. – К.: Логос, 1996.– 344 с.
83. Кіндрат Н.Б. Проблема національного і державного виховання у педагогічній теорії і практиці Галичини у міжвоєнну добу / Н.Б.Кіндрат // Українська система виховання: проблеми, перспективи. - Івано-Франківськ, 1999. - С. 163-166.

84. Клапчук В.М. Громадські організації на Делятинщині / В.М.Клапчук // Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. - Делятин, 2007. - С. 452-468.
85. Клапчук В.М. Система освіти // Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ — перша половина ХХ ст.) / В.М.Клапчук. - Львів-Івано-Франківськ: Фоліант, 2009. - С. 87-100.
86. Кобельська О. Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець ХІХ — перша половина ХХ ст.): монографія. - Тернопіль: Мандрівець, 2007. - 234 с.
87. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ - ХХ ст. / Роман Ковалюк. - Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2001. - 420 с.
88. Ковальчук М.В. Виховання у праці. З досвіду організації суспільно корисної праці в Радеківській середній школі Львівської області / М. В. Ковальчук. - Львів: Кн.-журн. вид., 1957. - 32 с.
89. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика / Я.Кодлюк. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. - 288 с.
90. Колесник І. Історіографічний дискурс в Україні: реалії та прогнози // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології: матер. Всеукр. наук.-методол. семінару (17 червня 2004 р.). - К.: Інститут історії України НАН України, 2005. - С. 22-35.
91. Кравець В. Олександр Барвінський - будівничий української культури / В.Кравець // Рідна школа. - 1998. - № 7-8. - С. 21-24.
92. Круль Л. Проблема виховання дітей у творчій спадщині В. Стефаніка / Л.Круль // Вісник Прикарпатського ун-ту: Педагогіка. - Вип. III. - Івано-Франківськ: Плай, 2000. - С. 125-128.
93. Кузенко О. Богдан Заклинський - педагог і просвітянин. - Коломия: Вік, 2000. - 139 с.
94. Курляк І.Є. Класична освіта на західноукраїнських землях (ХІХ – перша половина ХХ століття): Історико-педагогічний аспект / Н. Г. Ничкало (наук. ред.); АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти / І. Є. Курляк. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. - 328 с.
95. Лига В. З історії читальні «Просвіта» Любіня Великого на Львівщині / В. Лига // Просвіта. - Львів, 1996. - Ч. 12. - С. 24-27.
96. Лесин В. Василь Стефанік. Життя і творчість / В.Лесин. - К., 1981. - 150 с.
97. Лісовець О.В. Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України: навч. посіб. / О.В.Лісовець. - К.: В.Ц. Академія, 2011. - 256 с.

98. Лосюк Г. Гуцульщинознавство в системі національного виховання учнів / Г. Лосюк // Українське народознавство і проблеми виховання учнів: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. 10-12 жовтня 1995 р. - У 2-х частинах / ред. Р.Скульського. - Івано-Франківськ, 1995. - Ч. 1. - С. 48-52.
99. Луків О. Розвиток структури польських і українських освітніх закладів у Східній Галичині (1900-1939 рр.) / О.Луків. - Тернопіль, 1996. - 285 с.
100. Майборода В.К. Про періодизацію розвитку професійної освіти України в ХХ столітті / В.К.Майборода, С.В.Майборода // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Педагогіка та психологія. - Вип. 99. - Чернівці: ЧНУ, 2000. - С. 105-110.
101. Маланчук В.Ю. Вища школа УРСР. Здобутки й перспективи (1966-1970 рр.) / В.Ю.Маланчук, В.М.Попов, А.Н.Новомінський. - К., 1971. - 210 с.
102. Маланчук-Рибак О. Українські жіночі студії: історіографія та історіософія / О. Маланчук-Рибак. - Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові, 1999. - 54 с.
103. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія: метод. посіб. / І.В.Мартинюк. - К.: ІСДО, 1995. - 160 с.
104. Мельник І.М. З історії духовної освіти Волині / М.І.Мельник // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр.: наук. записки Рівненського держ. гуманітарного ун-ту. - Рівне, 2000. - Вип. 13. - С. 19-28.
105. Микитась В.Л. О.В. Духнович: Літературно-критичний нарис / В.Л. Микитась. - Ужгород: Закарпатське обл. вид-во, 1959. - 101 с.
106. Нагачевська З. Лев Ясінчук: сторінки життєпису і просвітницько-педагогічної діяльності / З.Нагачевська, О.Симчич // Вісник Прикарпатського ун-ту: серія педагогіка. - Вип. 3. - Івано-Франківськ: Плай, 2000. - С. 135-141.
107. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. 1939 р.): монографія / З. Нагачевська. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. - 767 с.
108. Нариси з історії розвитку новаторських навчально-виховних закладів в Україні (ХХ століття): навч.-метод. посіб. / за ред. О.В.Сухомлинської та ін. - Луганськ: ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. - 444 с.
109. Наукова еліта Івано-Франківщини. Доктори наук, професори Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника: Довідник. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. - 124 с.
110. Науковий доробок українських галицьких педагогів у галузі дидактики: Хрестоматія: упор. Т.К.Завгородня / Навч. посіб. для студентів педагогічних спеціальностей. - Івано-Франківськ: Плай, 2002. - 232 с.

111. Наукові дослідження Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття: алфавітно-бібліографічний покажчик / упор. Стражнікова І.В. – Івано-Франківськ: НАІР, 2012. – 96 с.
112. Окаринський М. Антинаркогенне виховання підлітків у пластовій організації: метод. посіб. для виховників пластового юнацтва / М. Окаринський. – Тернопіль: Навчальна книга, 1999. – 96 с.
113. Олійник Г. [Г.Лемко]. Українські підручники як засіб морально-етичного виховання учнів народних шкіл на західноукраїнських землях (20-30 роки ХХ ст.) / Г.Олійник [Г.Лемко] // Морально-етичне виховання школярів у системі громадянської освіти і виховання: матер. Всеукр. наук.-пркт. конф. (15-17 листопада 2001 року). - Івано-Франківськ, 2001. - С. 61-65.
114. Олександр Духнович і освіта на Закарпатті / за ред. В.В.Химинець та ін. - Ужгород, 2005. - 104 с.
115. Палійчук О.М. Антоніна Горохович: педагогічні ідеї та освітня діяльність: навч.-метод. посіб. / О.М.Палійчук. - Чернівці: Рута, 2008. - 272 с.
116. Підгірна В. Матеріали про бібліографічну справу на сторінках часопису «Рідна школа» (1927-1939) / В.Підгірна // Бібліотеки на західноукраїнських землях ХVІІІ–ХХ ст. / НАН України, ЛНБ ім. В. Стефаника; [упор. М. Кульчицький, Н. Кунанець; наук. ред. С. Арсірій]. – Львів: ЛНБ ім.В.Стефаника, 2006. – С. 60-65.
117. Педагоги-науковці / упор. В.В.Туряниця. - Ужгород, 1997. - Ч. 1. - 134 с.; Ч. 2. - 2000. - 144 с.
118. Пенішкевич Д.І. Становлення та розвиток професійної освіти на Буковині в кінці ХVІІІ - на початку ХХ століття / Д.І. Пенішкевич, Л.І.Тимчук. – Чернівці: Рута, 1998. – 450 с.
119. Підготовка педагогічних кадрів і діяльність навчальних закладів нового типу в системі національної освіти: досвід і перспективи розвитку. - Ч. 2. - Чернівці, 1998. - 576 с.
120. Пилипів О. Краєзнавство як засіб громадянського виховання учнівської молоді на Закарпатті у 20-30-х рр. ХХ ст. / О.Пилипів // Науковий вісник Чернівецького ун-ту: Педагогіка і психологія. - Чернівці, 2002. - Вип. 178. - С. 114-117.
121. Полек В. Відомі педагоги Прикарпаття: Бібліографічний довідник (до 1939 року) / В.Полек, В. Дзвінчук, Ю.Угорчак Ю. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. - Т. 1. - 204 с.
122. Приватна Дівоча гімназія «Рідної школи» Українського Педагогічного Товариства імені Іллі та Іванни Кокорудзів у Львові / Н. Безкоровайна-Стецьків та ін. (ред.-упор.). – Дрогобич: Відродження, 1997. – 352 с.

123. Ребрик А.І. Роль пластової організації на Закарпатті у вихованні оборонності та «Закон про обов'язкове виховання оборонності в ЧСР» / А.І. Ребрик // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://www.nbuw.gov.ua>.
124. Розлуцька Г. Зміст шкільних підручників як фактор полікультурного виховання молодших школярів у Закарпатті (1919-1939 рр.): монографія / Г. Розлуцька. – Дрогобич: Коло, 2005. – 282 с.
125. Сабат Н. Національне виховання учнівської молоді Галичини (1869-1914 рр.): монографія / Н. Сабат. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. – 244 с.
126. Савчук Б. «Регіональні» освітньо-шкільні товариства на Західній Волині у 30-х роках ХХ ст. / Б.Савчук // Вісник Прикарпатського ун-ту: Педагогіка. - Вип. III. - Івано-Франківськ: Плай, 2000. - С. 142-151.
127. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. - кінець 30-х років ХХ ст.) / Б.Савчук. - Івано-Франківськ: Плай, 1999. - 138 с.
128. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939 / Б. Савчук. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. - 264 с.
129. Синявська А.М. Становлення та розвиток комерційної освіти на Західній Україні (ХІХ ст.): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / А.М. Синявська. – Дрогобич, 2009. – 20 с.
130. Стинська В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): монографія / В. Стинська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. – 180 с.
131. Стражнікова І. Основні напрями наукових досліджень західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття / І.Стражнікова // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Вип. 63. – Херсон: ХДУ, 2013. – 429 с. – С. 100-103.
132. Стражнікова І. Педагогічні погляди та освітня діяльність Іванни Петрів (1892-1971 рр.): монографія / І. Стражнікова. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2007. - 232 с.
133. Ступарик Б. Освіта дорослих / Б.Ступарик, І.Воробець // Галичина. - 1999. - Ч. 3. - С. 144-151.
134. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття / О.Сухомлинська // Шлях освіти. – 2007. - № 4. - С. 6-12.
135. Товариство «Рідна школа»: історія і сучасність: Наук. альманах. - Ч. 1 / Упор. і ред. Д.Герцюк, С.Ярема. - Львів: Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», 2001. - 260 с.; Ч. 3 / Упор. і ред. П.Сікорський, Д.Герцюк, Ю.Заячук. - Львів: Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», 2005. - 250 с.; Ч. 6 / Упор. і наук.

ред. Д.Герцюк, П.Сікорський. - Львів: Вид-во Львів. край. т-ва «Рідна школа», 2011. - 309 с.

136. Фуртак І. Започаткування вищої медичної освіти на західних етнічних землях України / І.Фуртак // Міжн. наук. конгрес «Українська історична наука на порозі ХХІ століття». - Чернівці, 16-18 травня 2001 р.: доп. і повід. - Чернівці: Рута, 2001. - Т. 1. - С. 219-222.

137. Химинець В.В. Освіта Закарпаття / В.В.Химинець, П.П.Стрічик, Б.М.Качур, М.І.Талапканич. - Ужгород: Вид-во «Карпати», 2009. - 464 с.

138. Хриков Є.М. Методологічна функція законів та закономірностей розвитку педагогічної науки в історико-педагогічних дослідженнях / Є.М.Хриков // Педагогічні науки: зб. наук. пр. - Херсон, 2005. - Вип. ХХХХ. - С. 37-42.

139. Черкасов В.Ф. Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні (1982-1991): монографія / В.Ф.Черкасов. - Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2008. - 376 с.

140. Чепіль М. Роль Пласту у вихованні національно свідомої молоді Галичини / М.Чепіль // Електронний ресурс: [Режим доступу]: <http://librar.jrg.ua/secnioh>.

141. Шайнер Г.І. Розвиток комерційної освіти на західноукраїнських землях (друга половина ХІХ — перша третина ХХ століття: дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Г.І.Шайнер. - Тернопіль, 2012. - 373 с.

142. Шологон Л.І. Діяльність українських педагогічних товариств Галичини у 80-х рр. ХХ - на початку ХХ ст.: історіографія / Л.І.Шологон // Вісник Прикарпатського ун-ту. Історія. - Вип. Х-ХІ. - Івано-Франківськ, 2006. - С. 201-209.

143. Якса Н.В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. / Н.В.Якса. - К.: «Знання», 2007. - 359 с.

ДОДАТОК В

Орієнтовні плани проведення засідань проблемної групи

ТЕМА 1. Українська педагогіка в персоналіях (наукова конференція).

1. Питання для обговорення

1.1.Внесок педагогів (Огієнко Іван, Русова Софія, Грінченко Борис, Грінченко Марія, Черкасенко Спиридон, Гоинько Григорій, Шумський Олександр, Ряпо Ян, Скрипник Микола, Залужний Олександр, Чепіга Яків, Соколянський Іван, Ващенко Григорій, Музиченко Олександр, Лубенець Тимофій та інші) у конкретні напрями розвитку педагогічної науки.

2. Наукові повідомлення

2.1. Внесок педагогів у розробку питань дидактики.

2.2. Проблеми національного виховання у творчій спадщині педагогів.

2.3. Питання ціннісних орієнтацій та ідеалу в роботах науковців минулого.

2.4. Питання методики викладання окремих дисциплін у контексті сучасних підходів до організації навчального процесу.

2.5. Розробка окремими педагогами питань школознавства.

3. Практичні завдання

3.1. Підготувати реферат про педагогічні ідеї та освітню діяльності персоналій (за вибором).

3.2. Підготувати повідомлення з визначенням основних напрямів наукових інтересів персоналій Західної України.

4. Питання для самоконтролю

4.1. Назвіть педагогів, які діяли на різних етапах періодизації педагогічної думки в Україні.

4.2. Які правила вивчення персоналій?

4.3. Що дає вивчення персоналій взагалі, майбутнім педагогам зокрема?

4.4. З чого складається джерельна база вивчення персоналій?

4.5. Які праці персоналій, яку вивчали, Ви можете назвати?

4.6. Яка основна ідея педагогічної спадщини персоналій, яку Ви вивчали?

ТЕМА 2. Внесок західноукраїнських педагогів у розвиток вітчизняної педагогіки. Вплив на їх становлення різноманітних факторів (пресс-конференція).

1. Питання для обговорення

1.1. Внесок педагогів (Кузьмів Ярослав, Ярема Яким, Василь Пачовський, Ілля Кокорудз, Денис Петрів, Іванна Петрів, Степан Йосипович Смаль-Стоцький, Іван Ющишин, Врецьона Григорій, Барвінський Олександр, Базник Михайло, Біланюк Петро, Біленький Ярослав, Велигорський Іван, Домбровський Августин, Макарушка Остап, Крушельницький Антін та інші) у конкретні напрями розвитку педагогічної науки.

1.2. Взаємовплив наукових пошуків західноукраїнських педагогів з дослідниками Наддніпрянської України та зарубіжними країнами.

2. Наукові повідомлення

2.1. Внесок педагогів Західної України у розробку питань дидактики.

2.2. Проблеми національного виховання у творчій спадщині педагогів.

2.3. Питання ціннісних орієнтацій та ідеалу в роботах науковців минулого.

2.4. Питання методики викладання окремих дисциплін у контексті сучасних підходів до організації навчального процесу.

2.5. Розробка окремими педагогами питань школознавства.

2.6. Сучасні науковці Західного регіону України, які зробили значний внесок у ліквідації білих плям історії вітчизняної педагогіки.

3. Практичні завдання

3.1. Підготувати реферат про педагогічні ідеї та освітню діяльність персоналій, що працювали в той чи інший час на західноукраїнських землях (за вибором).

3.2. Підготувати повідомлення з визначенням основних напрямів наукових інтересів досліджуваних персоналій Західної України.

3.3. Порівняти педагогічні ідеї персоналій, що презентуються: встановити їх схожість і розбіжність. Пояснити чим це викликано.

4. Питання для самоконтролю

4.1. Назвіть педагогів Західної України, які діяли на різних етапах періодизації педагогічної думки в Україні.

4.2. Що нового про педагогічну думку осіб рідного краю Ви пізнали під час підготовки матеріалу?

4.3. Де, на Вашу думку, Ви можете використати матеріал з яким Ви ознайомилися у сімейному вихованні, в навчально-виховному процесі?

4.4. Які праці персоналії, яку вивчали, Ви можете назвати?

4.5. Яка основна ідея педагогічної спадщини персоналії, яку Ви вивчали?

ТЕМА 3. Принципи розвитку педагогічної науки в Україні та у зарубіжних країнах.

1. Питання для обговорення

1.1. Поняття про «принцип» як педагогічну категорію.

1.2. Охарактеризувати принципи розвитку науки.

1.3. Розкрити особливості принципів розвитку педагогічної науки як складової соціально-гуманітарних наук.

2. Питання для самоконтролю

2.1. Сутність поняття «принцип». Поняття про принцип розвитку науки.

2.2. Особливості розвитку педагогічної науки.

2.3. Розкрити принципи розвитку соціально-гуманітарних наук.

2.4. Реалізація на практиці принципів розвитку педагогічних наук.

2.5. Інформація про захист дисертацій з проблем педагогічної науки.

2.5. Навести приклади дотримання науковцями принципів розвитку педагогічної науки.

ТЕМА 4. Різноманітні підходи розвитку педагогічної науки (4 год.).

1. Питання для обговорення

1.1. Сутність феноменологічного і біографічного підходів, герменевтики.

1.2. Охарактеризувати кожний з можливих підходів до вивчення педагогічної спадщини (аксіологічний, біографічний, феноменологічний та ін.).

2. Питання для самоконтролю

2.1. Дати визначення феноменологічного і біографічного підходів, герменевтики.

2.2. Обґрунтувати які переваги кожного з вищезазначених підходів розвитку педагогічної науки.

2.3. Навести приклади реалізації в педагогічних дослідженнях персоналій вищезазначених підходів.

ТЕМА 5. Біографічний підхід в історії педагогіки. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі.

1. Питання для обговорення

1.1. Приклади біографічного підходу у розвитку національних наук.

1.2. Проаналізувати варіанти біографічного підходу у розвитку педагогічних наук України та держав інших регіонів світу.

2. Питання для самоконтролю

2.1. Суть поняття «біографічний» підхід до розвитку науки.

2.2. У чому виявляється біографічний підхід у розвитку педагогічної вітчизняної науки та держав інших регіонів світу.

2.3. Поняття «педагогічна персоналія».

2.4. Які фактори впливають на становлення персоналії взагалі й педагогічної зокрема.

2.5. Скласти анотацію реферату на тему: «Використання біографічного підходу в наукових дослідженнях».

ТЕМА 6. Методологічні засади дослідження педагогічних ідей автора, його внеску в освітню, культурно-просвітницьку діяльність (4 год.).

1. Питання для обговорення

1.1. Методи дослідження персоналій.

1.2. Варіантами оформлення отриманих результатів.

1.3. Правила виокремлення педагогічних ідей особи, її внеску в розвиток конкретної галузі педагогіки.

2. Питання для самоконтролю

2.1. Що таке метод дослідження персоналій.

2.2. Перерахувати методи дослідження персоналій.

2.3. Які вимоги до оформлення отриманих результатів вивчення персоналій.

2.4. Які чинники впливають на становлення особистості педагога?

2.5. Обґрунтувати, які чинники повинні враховуватися при вивченні персоналій і які висновки мають право на існування.

2.6. На підставі складеної джерельної бази, виявлення чинників, що вплинули на становлення свідомості особистості, виокремити педагогічні ідеї, внесок конкретної персоналії в педагогічну науку.

ТЕМА 7. Періодизація педагогічної думки в Україні.

1. Питання для обговорення

1.1. Різні варіанти періодизації педагогічної думки в Україні.

1.2. Хронологічні межі періодів розвитку педагогічної науки, розроблені О.В.Сухомлинською.

2. Питання для самоконтролю

2.1. Варіанти періодизації педагогічної думки в Україні (Гупан Н., Сухомлинська О. тощо): її спільні та відмінні риси.

2.2. Основні етапи періодизації педагогічної думки в Україні.

2.3. Персоналізація періодів розвитку педагогічної науки в Україні.

2.4. Назвіть прізвища конкретних персоналій, які вплинули на розвиток педагогічної науки саме в той чи інший період.

ТЕМА 8. Українська педагогіка в персоналіях (наукова конференція).

1. Питання для обговорення

1.1. Педагогічні ідеї, освітня та громадська діяльність персоналій (Огієнко Іван, Русова Софія, Грінченко Борис, Грінченко Марія, Черкасенко Спиридон, Гоинько Григорій, Шумський Олександр, Ряппо Ян, Скрипник Микола, Залужний Олександр, Чепіга Яків, Соколянський Іван, Ващенко Григорій, Музиченко Олександр, Лубенець Тимофій, Кузьмів Ярослав, Ярема Яким, Василь Пачовський, Ілля Кокорудз, Денис Петрів, Іванна Петрів, Степан Йосипович Смаль-Стоцький, Іван Ющишин, Врецьона Григорій, Барвінський Олександр, Базник Михайло, Біланюк Петро, Біленький Ярослав, Велигорський Іван, Домбровський Августин, Макарушка Остап, Крушельницький Антін та інші) на основі підготовки реферату (за вибором).

2. Питання для самоконтролю

2.1. Внесок педагогів у розробку питань дидактики.

2.2. Проблеми національного виховання у творчій спадщині кожного з педагогів.

2.3. Питання ціннісних орієнтацій та ідеалу в роботах науковців минулого.

2.4. Питання методики викладання окремих дисциплін у контексті сучасних підходів до організації навчального процесу.

2.5. Розробка окремими педагогами питань школознавства.

2.6. Підготувати реферат про педагогічні ідеї та освітню діяльність персоналій (за вибором).

ДОДАТОК І

Список рекомендованої літератури для членів проблемної групи

Базова

1. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ ст.: навч. посіб. / [Т.К.Завгородня, З. І Нагачевська, Н.М.Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавництво «Плай» ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 480 с.
2. Васильчук С. Сівач зерна добірного: статті про Мирослава Стельмаховича / С. Васильчук – Івано-Франківськ, 2008. – 84 с.
3. Вишневецький О. Педагогічні етюди (Яким Ярема, Іван Франко). – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2007. - 208 с.
4. Вища освіта і наука – пріоритетні сфери розвитку суспільства у ХХІ ст. // Інформаційний збірник МОН України. – 2003. - №8. – С. 3-14.
5. Голобородько Я. Регіональний компонент в українській педагогіці / Я. Голобородько // Рідна школа. – 2001. - №11. – С. 11-12.
6. Гречин Б. П. Громадсько-просвітницька та педагогічна діяльність Олександра Барвінського/ Б. Гречин. – Івано-Франківськ, 2001. – 19 с.
7. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: монографія / О.Джус. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.
8. Завгородня Т.К. «Виховати творчого, працездатного і продуктивного громадянина» (Педагогічна концепція Ярослава Кузьміва) / Т.К.Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – 87 с.
9. Завгородня Т. Вдосконалення самостійної роботи студентів як умова ефективності модульно-кредитної системи навчання // Актуальні проблеми педагогіки: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць. Вип. 3. – Ч. 1 / Т.Завгородня. – Горлівка: В-цтво ГДПШМ, 2006. – С. 3-9.
10. Завгородня Т. Педагогіка – це педагоги / Т. Завгородня // Завгородня Т.К. Проблеми педагогіки: історія, сучасність, перспективи: збірник праць. – Івано-Франківськ: видавець Третяк І.Я., 2008. – С. 319-428.
11. Енциклопедія освіти / Акад. пед наук України; головний ред. В.Г.Кремінь. – К.:Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Історико-педагогічні дослідження: регіональний вимір // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – 2006. - № 19 (Ч.ІІ). – 276 с.
13. Корифей української етнопедагогіки : Збірник матеріалів обласної науково-практичної конференції / упор. Л.Калуська, Н. Попович. – Івано-Франківськ: ОПШПО, 2008. – 72 с.

14. Марушкевич А.А. Актуальні проблеми науково – педагогічної спадщини Івана Огієнка: навч. посіб. з педагогіки / А.А.Марушкевич. – К. : Видавництва «АСМІ», 2005. – 312 с.
15. Михайло Галущинський – Лицар обов'язку і чину. – Львів-Рогатин, 1999. – 99 с.
16. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Хзахідної України (друга половина ХІХ ст. - 1939 р.): монографія / З.І.Нагачевська. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. - 764 с.
17. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933: навч. посіб. / О.В.Сухомлинська та ін.; за ред. О.В.Сухомлинської. – К.:Заповіт, 1996. - 304 с.
18. Науковий доробок українських галицьких педагогів у галузі дидактики: Хрестоматія: упорядник Т.К. Завгородня / навч. посіб. для студентів педагогічних спеціальностей. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 232 с.
19. Новітня історія України: Портрети сучасниць. – К., 2003. – 175 с.
20. Проблеми адаптації вищої освіти в Україні до європейських стандартів і принципів Болонського процесу: матеріали міжнародної наукової конференції. – Ужгород, 2004. – 228 с.
21. «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України (Філь Леонід, Студинський Кирил, Січинський Володимир, брати Шумлянські, Шептицький Андрій, Русова Софія та ін.). – Хмельницький: «Просвіта», 2005. – 276 с.
22. Розновець О. та ін. Можливості сучасних систем автоматизованого тестування для проведення модульного контролю знань // Проблеми освіти: наук.-метод. зб. / ТМЦ ВО МОН України. – К., 2005. – Вип. 45: Болонський процес в Україні. – Ч. 1. – С. 179-183.
23. Світ педагогіки Східної Галичини й українського зарубіжжя ХХ століття: ідеї, афоризми, висловлювання / Укладачі Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2010. – 212 с.
24. Стражнікова І.В. Педагогічні ідеї та освітня діяльність Іванни Петрів / І.В.Стражнікова. - Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2008. - 245 с.
25. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О.Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 67 с.
26. Ступарик Б. Вчитель – громадянин Григорій Врецьона / Богдан Ступарик, Любов Калинчук. – Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 1998. – 71 с.
27. Українська педагогіка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.): навч. посіб. / [Т.К.Завгородня, З. І Нагачевська, Н.М.Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. – 480 с.
28. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн.: навч. посіб. / за ред. О.В.Сухомлинської. – К. К.: Либідь, 2005. – Кн.1. - 624 с.; Кн. 2. - 552 с.

29. Яким Ярема / упоряд., ред. І прим. С.Ярема / за заг. ред. Дмитра Герцюка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 244 с.

Допоміжна

1. Загальноєвропейський простір вищої освіти – досягнення цілей / Комюніке Конференції міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти м.Берген, 19-20 травня 2005р. // Освіта України. - 2005. - 5 липня. - С. 4-5.
2. Колганов А.И. Стратегия российской образовательной политики: есть ли альтернатива? / Болонский процес: обсуждали проблему /А.И.Колганов // Вестник Российского философского общества. - 2005. - №1. - С. 77-81.
3. Кремень В. Підвищення ефективності вищої школи, освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство / В.Кремень // Вища школа. – 2003. - № 6. – С. 3-24.
4. Кремень В. «Розвиток педагогічної освіти України та її інтеграція в європейський освітній простір»: Доповідь Міністра освіти і науки України В.Г.Кременя на Всеукраїнській нараді ректорів педагогічних і класичних університетів В.Кремень // Освіта. – 2004. – №43 (6-13 жовтня). – С. 2-5.
5. Про стан і перспективи розвитку вищої освіти України від (рекомендації парламентських слухань від 13.05.2004) // Освіта і управління. – 2004. – Т.7. - Ч.1. – С. 49-58.
6. Творити освіту нового типу / тези доповіді міністра освіти і науки України С.Ніколаєнка // Освіта України. - 2005. - 12 серпня. - С. 1-9.

ЗМІСТ

Передмова	1
Джерельна база дослідження проблеми історіографії розвитку педагогічної науки в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття як основа для проведення наукового пошуку в різних галузях знань.....	3
Основні тенденції історико-педагогічних досліджень Західного регіону України в другій половині ХХ – початку ХХІ століття та рекомендації щодо їх вдосконалення.....	4
Програма спецкурсу «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки»	10
Рекомендації щодо організації роботи студентської проблемної групи «Персоналістичний напрям у розвитку української педагогіки».....	13
Рекомендації щодо вдосконалення історико-педагогічних досліджень регіонального виміру в контексті проведеного дослідження.....	18
Додатки	24
ДОДАТОК А. Методичні рекомендації щодо проведення спецкурсу «Дослідження науковцями проблем Західного регіону України у другій половині ХХ – початку ХХІ століття як джерело визначення історіографії розвитку педагогічної науки».....	24
ДОДАТОК Б. Рекомендована література до спецкурсу.....	52
ДОДАТОК В. Орієнтовні плани проведення засідань проблемної групи.....	62
ДОДАТОК Г. Список рекомендованої літератури для членів проблемної групи	67